

Straffrihed på grund af sindssygdom

- Med særlig opmærksomhed på sindssygelige rustilstande

Impunity due to insanity

- With special attention to insanity caused by intoxication

af KATRINE HOEG

Nærværende afhandling gennemgår den strafferetlige behandling af sindssyge lovovertrædere, herunder de krav, som skal være opfyldt, før den sindssyge er straffri, nemlig dobbeltekriteriet om hhv. tilstedeværelsen af en sindssygdom og utilregnelighed på gerningstiden.

Der er særlig opmærksomhed på den mulighed for straf, der er nedlagt i straffelovens § 16 stk. 1, 3. pkt., nemlig hvor sindssygdommen hos gerningsmanden skyldes rusmidler. Der bliver i denne sammenhæng stillet spørgsmålstejn ved lovgivningens egnethed i forhold til sindssygdom pga. andre rusmidler end alkohol. Selvom lovgivningen ved dens tilblivelse har taget højde for situationer, hvor sindssygdommen skyldes f.eks. euforiserende stoffer, så er den mindre egnet til disse situationer, da de adskiller sig markant fra den patologiske rus og andre alkoholrelaterede sindssygelige tilstande.

I afhandlingen er der perspektiveret til den norske retstilstand på området. Norge har en anderledes tilgang til problemstillingen og der bliver set på, hvordan den adskiller sig fra den danske.

Indholdsfortegnelse

Emne.....	2
Formålsformulering	2
Introduktion og afgrænsning	3
Metode	4
Del 1: Beskrivelse af § 16 med udvalgt retspraksis og temaer fra norsk strafferet	4
Kapitel 1	4
1.1 Straffeansvar for sindssyge lovovertrædere	4
1.1.1 Hovedbetingelser for straffeansvar	5
1.1.2 Lovgrundlaget for den sindssyge lovovertræder.....	5
1.1.3 Hvorfor straffer vi ikke sindssyge personer	6
1.2 Sindssygdom.....	8
1.2.1 Psykiatrisk klassifikation	9
1.2.2 Strafferetlig klassifikation.....	10
1.2.3 Opsummering.....	10

1.3 Tilstande ligestillet med sindssygdom.....	11
1.4 Mentalundersøgelsen	12
1.5 Utilregneligheden.....	12
1.6 Sindssygdom og straffrihed i norsk strafferet	15
Kapitel 2	16
2.1 Rustilstande og straffrihed i Danmark.....	16
2.1.1 Baggrunden for retstilstanden.....	17
2.2 Den patologiske rus.....	18
2.2.1 De klassiske krav til diagnosen.....	20
2.3 Rustilstande udløst af euforiserende stoffer	21
2.4 Betingelser for straf ved rusmiddeludløst sindssygdom	24
2.4.1 Sindssygdom som følge af et rusmiddel.....	24
2.4.2 Tilstanden er forbigående.....	24
2.4.3 Særlige omstændigheder taler for straf.....	26
2.5 Rustilstande og straffrihed i Norge.....	27
2.5.1 Selvforskyldt rus	28
2. del: Analyse, vurdering og konklusion	29
Kapitel 3	30
3.1 Analyse.....	30
3.1.1 Straffrihed og kravet om utilregnelighed	30
3.1.1.1 Straffrihed i Norge	32
3.1.2 Diagnosen patologisk rus og § 16, stk.1, 3.pkt.	33
3.1.3 De centrale krav i § 16, stk. 1, 3. pkt.	35
3.1.3.1 Tilstanden er forbigående	35
3.1.3.2 Særlige omstændigheder taler for straf	36
3.1.4 Rustilstande og straffrihed i Norge	38
Kapitel 4	40
4.1 Vurdering.....	40
4.1.1 Utilregneligheden	40
4.1.2 Lovgivningens egnethed i forhold til sindssygelige rustilstande.....	41
4.1.3 Sindssygdom udløst af længerevarende misbrug.....	42
4.1.4 Dansk retstilstand sammenholdt med norsk.....	43
Kapitel 5	44
5.1 Konklusion.....	44
Litteraturliste.....	45

Emne

Straffrihed på grund af sindssygdom med særlig opmærksomhed på sindssygelige rustilstande.

Formålsformulering

Formålet med denne afhandling er primært at stille skarpt på den mulighed for at pålægge straf, der åbnes i straffelovens § 16, stk. 1, 3. pkt. For at gøre dette på et fyldestgørende grundlag vil der desuden blive givet en dybdegående introduktion og gennemgang af § 16 samt en analyse og vurdering af utilregnelighedskriteriet i § 16.

Introduktion og afgrænsning

I denne fremstilling vil jeg se nærmere på straffelovens § 16 med særligt fokus på tilfælde, hvor gerningsmanden på gerningstiden var påvirket af rusmidler, og disse har forårsaget en sindssygelig tilstand.

Med § 16 vil vi give straffrihed til sindssyge lovovertrædere, men samtidig forbeholder vi os retten til at straffe disse i visse tilfælde. Men hvorfor forbeholder vi os denne ret og hvad skal der til for at domstolene kan pålægge straf på trods af tilstedeværelsen af en sindssygdom?

I den forbindelse søges afdækket, hvad det i strafferetlig henseende betyder, at 3. pkt. med tiden er udvidet til ikke alene at omhandle alkoholrus, men tillige rus på grund af nyere og anderledes virkende rusmidler – herunder euforiserende stoffer. Er dens nuværende formulering egnet til tilfælde, hvor gerningsmanden på grund af euforiserende stoffer er kommet i en sindssygelig tilstand, eller bærer bestemmelsen præg af, at være formuleret til patologiske rustilstande, som er opstået efter alkoholindtag?

Med henblik på at skabe et fyldestgørende grundlag for en analyse og vurdering af straffelovens § 16, stk. 1, 3. pkt. i aktuel belysning, foretages først en redegørelse for de tanker, der ligger bag de strafferetlige regler om straffrihed for personer, som er utilregnelige på grund af sindssygdom eller tilsvarende. Herunder vil jeg se på, hvordan sindssygdomsbegrebet skal forstås, hvad det nærmere indeholder samt nærmere på kravet om utilregnelighed. Det anses som nødvendigt for sammenhængen og forståelsen af § 16, stk. 1, 3. pkt. at medtage en grundig gennemgang, analyse og vurdering af utilregnelighedskriteriet, hvorfor dette vil blive gjort.

Herefter vil følge en afdækning af, hvordan den mulighed for straf, der er nedlagt i 3. pkt., påvirker domstolenes mulighed for at pålægge strafansvar, hvis gerningsmanden i gerningsøjeblikket befandt sig i en sindssygelig rustilstand. Her belyses dels problemerne i forhold til patologiske rustilstande, men særligt hvad angår sindssygelige tilstande udløst af andre rusmidler og lovgivningens egnethed i disse tilfælde. Herunder vil vi se nærmere på hvilke krav, der skal være opfyldt, for at der kan blive tale om straf på trods af tilstedeværelsen af en sindssygdom i hhv. de tilfælde, hvor alkohol eller andre rusmidler er skyld i denne.

I denne afhandling vil der desuden blive inddraget den norske retstilstand på området. Norge er et land, som vi normalt sammenligner os med, men som har et andet lovgrundlag og en anden tankegang omkring retstilstanden end vores. Denne inddragelse vil ske både i forhold til det danske utilregnelighedskriterium og den mulighed for straf, vi har nedlagt i § 16, stk. 1, 3. pkt. Her vil jeg se på deres retstilstand, baggrunden for denne og sammenholde den med vores.

Mit fokus vil være på den sindssyge lovovertræders retsstilling frem til domsfældelse. Jeg vil derfor undlade at komme ind på de forskellige reaktioner, særforanstaltninger og behandlingsmuligheder, der kan komme på tale, såfremt der statueres straffrihed efter straffelovens § 16. Ligeledes vil jeg ikke komme ind på retstilstanden og diskussionen om tidsfastsættelse i forbindelse med disse særforanstaltningerne.

§ 16 omhandler ud over sindssyge, tilstande der må ligestilles hermed også mentalt retarderede. Sidstnævnte vil ikke blive behandlet i denne fremstilling, og der vil desuden ikke blive gået i dybden med de forskellige diagnoser indenfor sindssygdom.

For at gøre afhandlingen overskuelig og give læseren det bedst mulige overblik, har jeg valgt at opdele denne i to hoveddele. Del 1. består af to kapitler, hvoraf den første beskriver de generelle regler for den psykisk syge lovovertræder samt inddragelse af norsk strafferet. Kapitel to beskriver de specielle regler vedrørende den rusmiddeludløste psykisk syge lovovertræder, og den mulighed der her åbnes for at pålægge straf på trods af tilstedeværelsen af en sindssygdom. Her inddrages ligeledes den norske retstilstand på området.

Del 2 indeholder kapitel tre, fire og fem, hvor der findes hhv. analyse, vurdering og konklusion. I denne del af opgaven vil der blive lagt større vægt på 3. pkt. og problematikkerne omkring denne.

Metode

I denne afhandling arbejdes der efter den restdogmatiske metode. Jeg vil se nærmere på reglernes indhold, deres forarbejder og retspraksis på området, for at forstå begrundelsen for reglerne. Dette vil bl.a. ske ved inddragelse af U.2008.683, straffelovrådets betænkning nr. 667/1972 og Retslægerådets Årsberetninger m.fl.. Der vil altså blive tale om en fastlæggelse af gældende ret gennem systematisering og fortolkning af disse retskilder. Disse vil i høj grad læne sig op af den klassiske strafferet og kriminologiske litteratur, men jeg vil tillige inddrage retspsykiatriske tekster i beskeden udstrækning. Dette vil hjælpe til at give et helhedsbillede og en bedre forståelse for problemstillingen, da emnet grænser tæt op af det psykiatriske fagområde.

Del 1: Beskrivelse af § 16 med udvalgt retspraksis og temaer fra norsk strafferet

Denne afhandlings 1. del er en redegørelse for, hvordan lovgivningen og det danske straffesystem håndterer lovovertrædere, som er psykisk syge, samt hvorledes der i lovgivningen er taget højde for den særlige situation, hvor sindssygdommen er midlertidig og forårsaget af en rus. Kapitel 1 beskæftiger sig med førstnævnte og inddrager norsk strafferet. Kapitel 2 beskæftiger sig med sidst nævnte og her vil den norske retstilstand ligeledes blive inddraget.

Kapitel 1

1.1 Straffeansvar for sindssyge lovovertrædere

Diskussionen omkring psykisk afvigende personers strafferetlige stilling har stået på siden det 19. århundrede og de nugældende regler er et udslag heraf. Omkring år 1800 begynder domstolene at erkende og acceptere, at visse abnormtilstande hos gerningsmænd må føre ikke kun til straffrihed, men ligeledes til en iværksættelse af anden frihedsberøvelse end straf. I midten af 1800-tallet bliver det nødvendigt med lovregler på området og dette voldt vanskeligheder. Både jurister, filosoffer, psykiatere og politikere havde meninger med forskelligt syn og vinkel på problematikken. Der var strid om, hvad der egentlig var straffrihedens bærende princip og dermed hvordan en retsregel skulle udformes og formuleres for at kunne afgrænse de straffri personer. Straffeloven af 1866 anvendte endnu begreber som "afsindige"

og "tåber", men med psykiatriens bidrag fremkom begrebet "sindssygdom" eller "psykose" og det blev det centrale for, om der ville kunne blive tale om straffrihed.¹

1.1.1 Hovedbetingelser for straffeansvar

For at der foreligger en forbrydelse, hvor der kan blive tale om at pålægge gerningsmanden strafansvar, er der nogle hovedbetingelser, som skal være opfyldt. Det vil sige, at der objektivt set skal foreligge en overtrædelse af en lovregel der er strafsanktioneret og derudover skal denne overtrædelse være begået med den fornødne subjektive skyld. Med subjektiv skyld menes et overbegreb for forsæt og uagtsomhed, hvilket vil sige, at gerningsmanden ud over at have begået den strafbare handling skal have gjort dette forsætligt – for visse forbrydelser uagtsomt². Denne subjektive skyld kaldes normalt kravet om tilregnelighed, som vil sige, at handlingen skal kunne tilregnes gerningsmanden som forsætlig eller uagtsom.³ Foruden denne betingelse om tilregnelighed stilles der ligeledes et krav til gerningsmandens normalitet. Gerningsmanden skal have en vis almen normalitet og psykisk udvikling for at straf kan pålægges, nemlig kravet om tilregnelighed.⁴

Det er vigtigt at holde de to begreber tilregnelighed og tilregnelighed adskilt. Gorm T. Nielsen anfører, at begrebet utilregnelighed nemt kan foranledige folk til at tro, at det refererer til tilstande, hvor man ikke kan have tilregnelighed og derfor ikke kan handle forsætligt og have subjektiv skyld. Dette er dog ikke tilfældet. En gerningsmand kan handle med forsæt og samtidig være utilregnelig. Utilregnelighed hos en gerningsmand medfører således ikke, at han ikke er subjektiv skyldig. Tværtimod er det en betingelse for anvendelsen af straffelovens § 16, at både det objektive og subjektive gerningsindhold er opfyldt. Har en person således begået en lovovertrædelse uden det fornødne forsæt, skal han frifindes allerede på den baggrund og ikke blot erklæres straffri på baggrund af en eventuel sindssygdom. Forsætbedømmelsen vil dog alligevel være atypisk i tilfælde, hvor der foreligger utilregnelighed, da dette henfører til tilstande, hvor man kan vente sig "lidt af hvert" fra personens side og dermed bliver tilregnelighedsproblemerne specielle.⁵ Begrebet utilregnelighed vil der senere blive gået i dybden med, men problematikken mellem utilregnelighed og tilregnelighed vil ikke blive omtalt yderligere.

1.1.2 Lovgrundlaget for den sindssyge lovovertræder

Den nugældende § 16 i straffeloven er den centrale bestemmelse, når vi ser på sindssyge lovovertrædere og deres retsstilling. Denne fastslår under hvilke betingelser abnormtilstande fritager for straf og fastsætter derved en grænse for straf og straffrihed. § 16 lyder:

§ 16. Personer, der på gerningstiden var utilregnelige på grund af sindssygdom eller tilstande, der må ligestilles hermed, straffes ikke. Tilsvarende gælder personer, der var mentalt retarderede i højere grad. Befandt gerningsmanden sig som følge af indtagelse af alkohol eller andre rusmidler forbigående i en tilstand af sindssygdom eller i en tilstand, der må ligestilles hermed, kan straf dog pålægges, når særlige omstændigheder taler derfor.

Stk. 2. Personer, der på gerningstiden var mentalt retarderede i lettere grad, straffes ikke, medmindre særlige omstændigheder taler for at pålægge straf. Til-

¹ Kramp, Lunn og Waaben, s. 65 f.

² Herudover skal næves det objektive ansvar – ansvar uden skyld, som også forekommer i dansk ret, men som ikke vil blive omtalt i denne afhandling.

³ Nielsen, ansvaret, s. 59

⁴ Kommenteret straffelov, s. 209

⁵ Nielsen, ansvaret, s. 261

svarende gælder personer, der befandt sig i en tilstand, som ganske må ligestilles med mental retardering.

Udgangspunktet i § 16 er, at personer der er utilregnelige på grund af en sindssygdom på gerningstidspunktet ikke straffes. Er man straffri efter § 16 udelukker dette ikke kun brugen af frihedsstraf og bøde, men ligeledes muligheden for betinget dom, som er en selvstændig strafart og forudsætter, at de almindelige betingelser for strafansvar er opfyldt.⁶ Det skal desuden her nævnes, at straffrihed langt fra altid er ensbetydende med, at tiltalte vil gå fri selvom den sproglige udformning kunne foranledige til at tro dette. Formuleringen skal dog udelukkende indikere, at vi ændrer vurderingsgrundlaget, når en sindssyg har begået en kriminel handling og markerer en afstandtagen fra det vi normalt forbinder med straf.⁷ I disse tilfælde vil der oftest blive tale om iværksættelse af særforanstaltninger, hvis dette findes formålstjenstligt for at forebygge yderligere lovovertrædelser jf. straffelovens § 68.⁸

§ 16, stk. 1, 3 pkt. giver dog domstolene den mulighed at de kan pålægge straf på trods af tilstedeværelsen af en sindssygdom, hvis tiltalte var sindssyg som følge af indtagelse af alkohol eller andre rusmidler. Her skal det bemærkes, at dette er en ret, der tilkommer domstolene jf. bestemmelsens ordlyd "kan". Domstolene er altså ikke pålagt at idømme straf, men de har muligheden hvis særlige omstændigheder taler herfor. Hvad der nærmere skal til og hvornår domstolene udnytter denne ret, vil der blive gået i dybden med i kapitel 2 og 3.

1.1.3 Hvorfor straffer vi ikke sindssyge personer

Statens primære opgave er at beskytte og hjælpe borgerne. Dette harmonerer dårligt med de fleste straffebestemmelseres formål; at få borgerne til at handle på en bestemt måde ved trussel om straf. Gorm T. Nielsen anfører, at når der så alligevel kan blive tale om denne trussel om straf, kræver det en særlig kvalificeret begrundelse, nemlig retfærdiggørelse. Det, der opnås ved at vedtage trussel om straf, skal kunne retfærdiggøre, at nogle borgere bevidst påføres lidelser. Sagt på en anden måde, så skal samfundets interesse i at forsøge at tvinge borgerne til at agere på en bestemt måde, kunne retfærdiggøre de lidelser borgerne påføres. Denne vurdering og afvejning, omkring nødvendigheden af en trussel om straf, for at få borgerne til at handle på en bestemt måde, er af politisk karakter, men vil i høj grad være afhængig af de moralske vurderinger i samfundet.⁹

Betingelsen for, at en sådan trussel om straf skal have en virkning, er primært, at borgerne kender og forstår truslen. Den sidste betingelse forudsætter for det første, at reglerne er formuleret forholdsvis enkle, men også at adressaten er i en mental tilstand, hvor forståelsen for sådanne regler er mulig, så man er modtagelig overfor de strafferetlige regler. Det vil sige, at der skal være visse personlige forudsætninger tilstede for at forstå og leve efter reglen. Dette giver anledning til særlige overvejelser og betydelige problemer – blandt andet i forhold til psykisk afvigende personer.¹⁰ Netop denne forståelse af reglen vil ikke være tilstede hos sindssyge personer. De har ikke normale forudsætninger for, at erkende en situation eller en

⁶ Kramp, Lunn og Waaben, s. 68

⁷ Bet. nr. 667/1972, s. 19

⁸ En nærmere redegørelse for disse særforanstaltninger og domstolenes reaktionsmuligheder over for sindssyge lovovertrædere vil ikke blive belyst i denne fremstilling.

⁹ Nielsen, ansvaret, s. 19-20

¹⁰ Samme problematik er der i forhold til børn, men dette vil ikke blive behandlet i denne fremstilling.

handlings beskaffenhed eller for at blive motiveret af samfundets normer eller trusler, og blandt andet derfor straffes disse ikke.

Straffriheden er dog ikke begrundet alene i dette rationelle hensyn, men som Gorm T. Nielsen og andre anfører, ligeledes i det faktum, at vi ikke finder det moralsk acceptabelt at straffe sindssyge.¹¹

Alf Ross har udtrykt det således:

“At sindssyge (og andre psykisk afvigende) (normalt) ikke straffes kan hverken begrundes med, at straf vil være nytteløs eller formålsløs. Begrundelsen er moralsk: Det vil stride mod et fundamentalt moralsk princip at straffe personer, der ikke er skyldige”

Når lovovertrædelsen må antages at skyldes en sygelig mental afvigelse, er det åbenbart etisk uforsvarligt at straffe gerningsmanden, og der er her enighed om, at disse ikke skal behandles som andre kriminelle.¹²

Knud Waaben anfører desuden, at der gennem tiden og retsordenens udvikling, er fremkommet et såkaldt skyldprincip. Dette princip går ud på, at straffen kun må påføres den, som forbrydelsen subjektivt kan bebrejdes. Det vil sige, at det ikke er nok at begå forbrydelsen. Forbrydelsen skal ligeledes kunne tilregnes gerningsmanden, som noget han efter sine forudsætninger kunne have undgået. Dette kræver både at forbrydelsen skal være begået med fortsæt eller i det mindste uagtsomhed (tilregnelighed) og at en vis psykisk normalitet er tilstede hos gerningsmanden (tilregnelighed). Ved sindssyge vil tilregneligheden sjældent være tilstede¹³ og derfor kan straffriheden ligeledes ses som udslag af dette skyldprincip.¹⁴

Ifølge Vagn Greve er kernen i straf, at der rettes en bebrejdelse mod en person, der har udført en uønsket handling. Hvis den uønskede handling bliver begået af en sindssyg, som ikke forstår, hvad det er han gør, så vil det savne mening at rette en bebrejdelse imod vedkommende. Det eneste naturlige er herefter at frifinde.¹⁵

På den anden side er det åbenbart, at samfundet ikke kan forholde sig passivt overfor en sindssyg, der f.eks. har begået drab, da der ligeledes er et legitimt behov for at beskytte borgerne mod gentagelse og dette behov skal tilgodeses. Afvisningen af straf bliver derfor, som nævnt, ikke ensbetydende med, at vi undlader at reagere overfor disse persongrupper, men der vil derimod ofte blive tale om at iværksætte særforanstaltninger.

Den sindssyges straffrihed kan således begrundes ud fra flere forskellige synspunkter. Uanset hvordan den begrundes er det dog et faktum, at nogle persongrupper med udtalte psykiske afvigelser gør det nærliggende, at foretrække muligheden for behandlingsmæssige foranstaltninger frem for straf. Det er derfor den herskende opfattelse, og for de fleste en selvfølge, at personer der ikke kan siges at være ansvarlige for sine handlinger, ikke kan straffes.

¹¹ Nielsen, ansvaret, s. 23

¹² Nielsen, almindelig del, s.258

¹³ I afsnit 3.1.1 ser vi på nærmere de forskellige synspunkter på sammenhængen mellem sindssygdom og tilregnelighed.

¹⁴ Waaben, historiens lys, s. 12

¹⁵ Greve, s. 177

1.2 Sindssygdom

For at blive straffri efter § 16 skal man på gerningstidspunktet være sindssyg eller i en tilstand der må ligestilles hermed. Det er uden betydning om sindssygdommen har været af kortere eller længere varighed. Det afgørende er alene, at sindssygdommen var tilstede på gerningstidspunktet.¹⁶ Sindssygdom er dog, som tidligere nævnt, ikke nok til at statuere straffrihed. Der kræves tillige, at tiltalte på gerningstidspunktet var utilregnelig på grund af sindssygdommen, hvilket jeg vil komme tilbage til i afsnit 1.5. I det følgende vil jeg udelukkende se på det centrale led i bestemmelsen, nemlig det lægelige begreb sindssygdom og i afsnit 1.3 de tilstande der må ligestilles hermed.

Når vi ser nærmere på begrebet og den lægelige afgrænsning heraf i forhold til den folkelige opfattelse, vil vi hurtigt se at der i mange tilfælde, vil være en forskel i opfattelsen af, hvornår sindssygdom vil være tilstede. Den gængse opfattelse og tendensen til at bruge ordet sindssygdom vil f.eks. være, når der er begået så alvorlig kriminalitet, at det ligger langt fra det "normale" menneskes sind og derfor er helt uforståeligt for den enkelte. Vi kan derfor ikke se, hvordan et menneske kan have begået en sådan forbrydelse uden at være sindssyg. Det er rigtigt, at sindssygdom har en adfærdsmæssig konsekvens, som *kan* føre til grov kriminalitet, men en kriminalitets grovhed eller art er ikke det samme, som at gerningsmanden er sindssyg.¹⁷ Artiklen "At være eller ikke være – sindssyg" fra Politiken, 19. juli 2003 prøver at give os et billede af, at i de tilfælde, hvor befolkningen vil have en tendens til at bruge ordet sindssyg om en person, ikke nødvendigvis, og til tider langt fra, vil stemme overens med den psykiatriske skøn og den lægelige vurdering, der netop er det afgørende for diagnosen. Artiklen giver et eksempel:

»Han må da være sindssyg«, siger folk til hinanden om den mand, der for tre uger siden myrdede og voldtog en 12-årig pige.

Men dette vil ikke nødvendigvis være tilfældet. Tidligere overlæge på Retspsykiatrisk Klinik Peter Kramp prøver i artiklen at give et indblik i, hvordan han vurderer, om sindssygdom har været tilstede på gerningstidspunktet og hvilke symptomer, der gør en tilstedeværelse af sindssygdom mulig. Han udtaler bl.a. at det, at det "slår klik" for gerningsmanden langt fra er at være sindssyg og at det faktum, at man ikke kan huske de 10 sekunder, hvor man begik forbrydelsen heller ikke vil føre til diagnosen sindssygdom. Det vil man derimod kun være, "*hvis man på det pågældende tidspunkt havde symptomer på sindssygdom*". Det afgørende for diagnosen er således de symptomer, man udviser og ikke forbrydelsens grovhed, art eller efterfølgende amnesi i forbindelse med selve forbrydelsen.

Begrebet sindssygdom kan give anledning til et kommunikationsproblem, da andre lovregler også opererer med udtrykket sindssygdom, bl.a. psykiatriloven. Det kan være problematisk med samme terminologi hvor ordet kan have forskellig betydning i hhv. den juridiske og den lægelige verden. Spørgsmålet er, om vi skal forstå loven i overensstemmelse med psykiatrilovens definition, altså om der sigtes til de tilstande, som psykiatriloven kalder sindssygdomme

¹⁶ Bet. nr. 667/1972, s. 20

¹⁷ At være eller ikke være - sindssyg

(synonymt med psykoser) eller om der er tale om et kriterium, der i den juridiske verden ville være afvigende herfra.¹⁸

1.2.1 Psykiatrisk klassifikation

Sindssygdomsbegrebet blev behandlet af Hjalmar Helweg i den første danske lærebog om retspsykiatri i 1939. Hvad der skal forstås ved sindssygdom, vil i en del tilfælde være genstand for en vis tvivl, og det er retspsykiaterens opgave at reducere denne tvivl mest mulig. Helweg fandt at usikkerheden var begrundet i, at selve begrebet ikke er afgrænset til en organisk sygdomsgruppe, som fx nyre- eller lungesygdomme og er heller ikke entydig med hjerne- sygdomme. Ligeledes mente han ikke, at sociale kriterier kunne opstilles for tilstedeværelse af sindssygdom, da det er et underordnet og tilfældigt fænomen. Herefter udtaler Helweg følgende:

"Sindssygdom er et rent empirisk samlebegreb og lader sig som saadant ikke definitions-mæssigt afgrænse, saalidt som begrebet sygdom i almindelighed. Sinds- sygdomme er altsaa simpelthen en gruppe sygdomme, der er sammenfattende i den disciplin, som kaldes psykiatri. Hvad der hører herunder, maa afgøres af den til enhver tid gældende psykiatriske skole. Omraadet kan ændres".¹⁹

I 1952 fremsatte Dansk Psykiatrisk Selskab en diagnoseliste med en nærmere definition af psykosebegrebet som:

"sygdomme, der ændrer centrale dele af personligheden eller ved hvilke ego'et mister herredømmet over personligheden".²⁰

I forbindelse med den forestående straffelovsrevision stillede straffelovrådet i 1972 spørgsmål til retslægerrådet om blandt andet deres opfattelse af begrebet sindssygdom.

Retslægerrådet svarede, at sindssygdomsbegrebet i det væsentligste var fastlagt og der herskede en udbredt faglig enighed om, at sindssygdom - synonymt med psykose er:

"en psykisk abnormtilstand, i første række kendetegnet ved en ændring af realitetsvurderingen, et indgreb i patientens muligheder for at opleve og vurdere sin omverden og sig selv, sin tilstand og sine handlinger i overensstemmelse med »virkeligheden«".²¹

Begrebet sindssygdom eller psykose skal således forstås som et lægelig overbegreb for de forskellige sindssygdomme – kendetegnet ved tab af realitetssans. Herudover er begrebet svært at definere præcist. I praksis vil det være symptomer som det at høre stemmer, have vrangforestillinger, tankeforstyrrelser og hallucinationer, der vil være afgørende for, om der er tale om en psykotisk tilstand.²²

¹⁸ Kramp, Lunn og Waaben, s. 18

¹⁹ Helweg, s. 15

²⁰ Dansk psykiatrisk selskab, s. 72

²¹ Bet nr. 667/1972, s. 172

²² Rustilstande og (u)tilregnelighed, s. 1

Herudover skal kort nævnes, at Danmark i 1994 indfører WHO's 10. revision af den internationale sygdomsklassifikation, nemlig diagnosesystemet ICD-10. Her anvendes begrebet psykotiske symptomer og i mindre grad psykose. Disse psykotiske symptomer er klart defineret i ICD-10 som hallucinationer, vrangforestillinger, svære sproglige tankeforstyrrelser og ekstreme psykomotoriske forstyrrelser.²³

1.2.2 Strafferetlig klassifikation

Ifølge Stephan Hurwitz forsøger straffeloven ikke at give nogen definition på begrebet sindssygdom, men henholder sig i begrebsfastsættelsen af dette helt til lægevidenskaben og dermed psykiatrien. Derfor bliver hans fremstilling af begrebet sindssygdom baseret på henvisninger til psykiatere og han udtaler blandt andet i en henvisning til Helweg, at de sygdomsprocesser, der sammenfattes under sindssygdom, ikke kan bringes under en simpel formel, men at der i stedet vil være tale om et samlebegreb, der er modtagelig for ændringer.²⁴

Også Waaben bidrager fra juridisk side og gør opmærksom på, at når et lægelig begreb som sindssygdom fremkommer i retssproget, så er det vigtigt at vide, om det har været meningen at henvise til den lægelige terminologi eller om udtrykket menes præget af retlige overvejelser. Han er af den opfattelse, at når begrebet fremkommer i loven, så må det være et retligt begreb, og han ser derfor nærmere på begrebet i retlig forstand og dermed i relation til straffeloven. Han gør opmærksom på, at man således må være forberedt på, at domstolene kan have grund til både at indskrænke, men også udvide begrebets område i forhold til den lægelige definition. Dog fremhæves det, at man i nyere strafferetligt lovgivningsarbejde har ønsket at bruge psykiatriske begreber, i overensstemmelse med psykiaternes definitioner samt i den betydning de tillægger disse.²⁵

Også straffelovrådet var af den mening, at sindssygdom er det samme som en psykose og at udtrykket sindssygdom i straffelovens § 16 omfattede de tilstande, som efter dansk psykiatrisk terminologi sammenfattes under dette begreb.²⁶ Dette er også opfattelsen i dag.²⁷

1.2.3 Opsummering

Det er klart, at man fra juridisk side er betænkelige ved vage og brede definitioner, når det gælder grundlaget for strafansvar. Ud fra foranstående og bestemmelseernes forarbejder må vi anse og forstå sindssygdom i § 16, som sindssygdom i lægelig forstand, altså en psykose.²⁸ Afgørelsen af hvornår der kan statueres straffrihed, hviler således på lægelige begreber og vurderinger, da der er tale om et begreb, der skal forstås i overensstemmelse med det, til enhver tid gældende, psykiatriske begreb. Som typiske eksempler herpå kan nævnes skizofreni, maniodepressiv psykose, demenstilstande og paranoide psykoser.²⁹

Hertil kommer, at det næppe heller er muligt at opstille en klar regel for, hvilke krav der præcist skal være opfyldt, for at det anses for bevist, at gerningsmanden var sindssyg på gernings-

²³ Klinisk psykiatri, s. 33 + sindssygdomsbegrebet i straffelov og psykiatrilov

²⁴ Hurwitz, s. 294.

²⁵ Waaben, utilregnelighed, s. 41 ff.

²⁶ Bet. nr. 667/1972, s. 20

²⁷ kommenteret straffelov, s. 209

²⁸ Bet. nr. 667/1972, s. 20 + Kramp, Lunn og Waaben, s. 19

²⁹ I denne fremstilling vil jeg ikke komme nærmere ind på de forskellige diagnoser

tidspunktet. Et gennemgående træk, og som den nyere litteratur også angiver vil være, at der er tale om en gennemgribende tilstand. Denne forandrer hele personligheden, således at den syge bliver en anden end tidligere. Der vil ofte være forstyrret og usammenhængende adfærd med brud på virkelighedsopfattelsen og virkelighedstilpasningen. Der er altså tale om en forrykket virkelighedsopfattelse.³⁰ Her skal det bemærkes, at den endelige afgørelse af, hvorvidt sindssygdom på et givent tidspunkt er tilstrækkelig bevist eller sandsynliggjort, ligger hos domstolene.³¹⁺³²

1.3 Tilstande ligestillet med sindssygdom

Foruden sindssygdom nævner § 16 også tilstande, der må ligestilles hermed. Disse tilstande kan ligeledes føre til straffrihed. Dette er et rent juridisk begreb og derfor er der, fra psykiatrisk side, udtalt en vis skepsis og kritik omkring det. Det var klart, at dette kriterium ikke var et velafgrænset psykiatrisk begreb og ukendt i den psykiatriske begrebsverden. Det syntes derfor problematisk, at en læge skulle tage stilling til betydningen og omfanget af et juridisk begreb, han ikke kendte samt give det teoretisk mening. Man er dog nået til en forståelse af den intention lovgiver har haft og indset de fordele det giver, at straffriheden i § 16 ikke kun er henvendt til personer, der i psykiatrisk forstand er sindssyge. Straffrihed, på grund af en psykisk abnormitet, er herefter ikke strengt begrænset til psykosebegrebet som beskrevet ovenfor. Lovgiver har derimod åbnet en mulighed for at statuere straffrihed, i et ikke defineret område, udenfor psykoserne, hvor en psykisk afvigende tilstand har medført en lige så indgribende sygelig forandring af sjælelivet, som ved en sindssygdom.³³ Desuden bevirker denne udvidelse af straffriheden at psykiaterne kan holde sig til den faglige begrænsning af sindssygdom og er dermed fritaget for at udvide denne, af hensyn til de retlige konsekvenser af diagnosen. Domstolene er ligeledes fritaget for at tale om sindssygdom i strafferetlig forstand og dermed udvide det faglige, psykiatriske område for at nå frem til en velbegrundet afgørelse om straffefrihed.³⁴

De subjektive straffrihedsgrunde udvides og domstolene kan nu frifinde en tiltalt, der findes at være psykisk afvigende uden at være egentlig sindssyg. De tilstande der i praksis vil blive anset som omfattet heraf, vil være af meget forskelligartet karakter. Eksempler herpå kan være forbigående tilstande f. eks. psykiske virkninger af medicinforbrug og epileptiske tågetilstande mv., og andre tilfælde hvor abnormtilstanden har været af mere varig karakter, f.eks. begyndende alderdomssvækkelse, varige følger af hjernelæsioner og svære neuroser. Tilstandene forekommer dog sjældent i praksis.³⁵

Helweg beskriver i 1939 ligeledes begrebet som en slags "praktisk hjælperubrik", der kan bruges når en abnormtilstand er af sådan en art, at man ikke, uden at udvide det psykiatriske sindssygdomsbegreb, kan få tilstanden herind under, men hvor det på den anden side er klart at abnormtilstanden *"for enhver fornuftig betragtning maa medføre den samme strafferetlige*

³⁰ Klinisk psykiatri, s. 32f.

³¹ Kramp, Lunn og Waaben, s. 19

³² Dette uddybes nærmere i afsnit 3.1.1 i forbindelse med diskussionen omkring et rent psykiatrisk kriterium som afgørende for straffriheden.

³³ Kramp, Lunn og Waaben, s. 72

³⁴ Bet. nr. 667/1972, s. 29

³⁵ Bet. nr. 667/1972, s. 31

undtagelsesstilling som de ubestridelige sindssygdomme."³⁶ Begrebet omfatter således abnormtilstande, der er på grænsen til at kunne indeholdes i det psykiatriske sygdomsbegreb, men rummer samtidig kun en beskeden udvidelse af straffriheden.

Waaben mener, at selv med en vid anvendelse af begrebet sindssygdom er der brug for denne udvidelse af straffriheden, da der uden for sindssygdomsbegrebet vil være abnormtilstande, som bør være straffri. Det centrale spørgsmål for brugen af denne er formentlig, om tiltaltes bevidsthedsfunktioner i gerningsøjeblikket må anses for helt eller næsten lige så indgribende forandret som det ses ved en sindssygdom.³⁷

1.4 Mentalundersøgelsen

For at retten kan anvende reglerne om psykisk unormalitet, må de have forelagt oplysninger om gerningsmandens mentale tilstand på gerningstidspunktet, en mentalerklæring. Udfærdigelse af denne hviler på en lægelig bedømmelse, og vurderingen bygger i vis udstrækning på oplysninger om hans tilstand forud for gerningen samt iagttagelser af hans adfærd efter gerningen, som den er belyst under en mentalundersøgelse.³⁸ Her bliver retsplejelovens § 809 stk1, 1. pkt. central:

"Sigtede skal underkastes mentalundersøgelse, når dette findes at være af betydning for sagens afgørelse."

En nærmere angivelse af hvornår en mentalundersøgelse i straffesager navnlig vil være indiceret, har Rigsadvokaten givet en vejledning om i cirkulære nr. 268 af 23. december 1977.

Det er således retspsykiaternes opgave at vurdere, hvorvidt gerningsmanden var sindssyg i gerningsøjeblikket, og i mentalerklæringen stiller de sindssygdomsdiagnosen og angiver om tiltalte var sindssyg i gerningsøjeblikket eller ej. Der er altså tale om en vurdering af, hvorvidt en person, på et givent tidligere tidspunkt, har været sindssyg. Denne tilbageskuende diagnosticering er nødvendig for netop at kunne redegøre for tiltaltes tilstand på gerningstidspunktet.³⁹ Mentalerklæringens bedømmelse suppleres ofte af en udtalelse fra retslægerådet.

1.5 Utilregneligheden

Som tidligere nævnt har vi i dansk ret et dobbeltkrav for straffrihed, nemlig at tiltalte på gerningstiden skal have været sindssyg og utilregnelig. Det er et krav, at utilregneligheden netop er en følge af sindssygdommen.⁴⁰

Efter at psykiaterne i midten af 1800 tallet var fremkommet med begrebet sindssygdom eller psykose som det centrale og afgørende for, om der var tale om en psykisk abnormitet, så man ofte psykiaterne tilråde, at lovgiver i sin regel knyttede straffriheden direkte til konstateringen af en sindssygdom på gerningstidspunktet – altså et rent psykiatrisk kriterium. Andre bestred dette og hævdede, at det psykiatriske kriterium ikke burde stå alene, da det ikke er psykosen i sig selv, der er straffrihedsgrund, men derimod de herved forvoldte følger for individets handleevne - herunder tabet af indsigt i en handlings beskaffenhed, tabet af den frie

³⁶ Helweg, s 17

³⁷ Waaben, utilregnelighed, s. 44-45

³⁸ Waaben, almindelig del 2, s. 127

³⁹ Rustilstande og (u)tilregnelighed, s. 1

⁴⁰ Kramp, Lunn og Waaben, s. 21

eller normale motivationsevne eller viljebestemmelse. På baggrund af dette ville man lave reglen, så den udover konstatering af sindssygdommen også pålagde en vurdering af sindssygdommens indvirken og indgriben på personens handleevne. Heri ligger således implicit den forestilling, at utilregnelighed hos en sindssyg kan være af partiel karakter.⁴¹ En sindssyg person kan således efter denne opfattelse have sin handleevne og opfattelsesevne i behold og derfor, vil et rent psykiatrisk kriterium være problematisk, som det afgørende for straffrihed. Den nærmere diskussion om (u)tilregneligheden hos sindssyge vil jeg gå i dybden med i afsnit 3.1.1 i analysedelen.

Efter fast praksis udtaler læger sig ikke om hvorvidt den sindssyge var utilregnelig på grund af sindssygdommen i sager om straffrihed jf. § 16.⁴² Dette tilkommer alene domstolene at vurdere og utilregnelighedskravet medfører således, at den lægelige diagnose ikke bliver ene-afgørende. Denne vil dog alligevel være det væsentligste kriterium ved afgrænsningen af, hvilke personer der er straffri efter § 16.⁴³ Dette retlige kriterium rummer således et forbehold, der giver retten en mulighed for at statuere strafansvar på trods af konstateringen af tilstedeværelsen af en sindssygdom på gerningstiden.

Hvis vi ser på begrebet tilregnelighed, så forudsætter dette en vis normalitet og psykisk udvikling, som forudsætning for straffeansvar. Waaben nævner at kravet om tilregnelighed har to sider. Gerningsmanden skal have opnået en vis alder⁴⁴ og besidde en vis psykisk normalitet. Utilregnelighed omfatter omvendt de tilstande der udelukker tilregnelighed.⁴⁵

Den personkreds som er omfattet af begrebet vil være straffri, men derudover siger den ikke noget om, hvem der nærmere hører til under denne kategori. Der findes ikke i lovens forarbejder nogen klare udtalelser om hvorledes utilregnelighed skal forstås, men det har antageligt været vigtigst at slå fast, at sindssygdom på gerningstiden ikke automatisk skal medføre straffrihed. Der gives således plads til, at domstolene kan give en supplerende bedømmelse, som kan medføre strafansvar på trods af tilstedeværelsen af en sindssygdom.⁴⁶

Dette skal ses på baggrund af, at kravet om utilregnelighed i § 16 antageligt bygger på opfattelsen om, at sindssyge både kan foretage handlinger, som er præget af sindssygdommen og handlinger som ikke er præget af denne⁴⁷. En sindssyg person kan altså i nogle tilfælde have en sådan indsigt i situationens omstændigheder, at han besidder evnen til at handle fornuftsmæssigt og kravet om tilregnelighed bliver således afgørende for resultatet omkring straf eller straffrihed.⁴⁸⁺⁴⁹

Dobbeltkravet og opdelingen af kompetencen sikrer, at det er og bliver rettens afgørelse om tiltalte skal være straffri eller ej. Vurderingen og ekspertudtalelsen fra psykiateren er således ikke afgørende og vi lader suverænt domstolene have det sidste ord – ikke psykiaterne. Noget

⁴¹ Waaben, utilregnelighed, s. 65 f.

⁴² Kramp, Lunn og Waaben, s. 22

⁴³ Nielsen, almindelig del, s. 274

⁴⁴ Utilregnelighed anvendes også om straffrihed som følge af ung alder, men i denne afhandling er det ikke væsentligt og vil derfor ikke blive nævnt yderligere.

⁴⁵ Waaben, almindelig del 2, s. 125 f.

⁴⁶ Kramp, Lunn og Waaben, s. 70

⁴⁷ Nielsen, almindelig del, s. 277

⁴⁸ Kramp, Lunn og Waaben, s. 70

⁴⁹ I Norge ser man anderledes på problemstillingen og derfor har man valgt et andet regelgrundlag end vores. Dette vil jeg uddybe i afsnit 1.6.

andet er, at retten i stort set alle sager når frem til at utilregnelighed foreligger, når tiltalte var sindssyg i gerningsøjeblikket.⁵⁰ Det ses derfor sjældent i praksis, at manglende utilregnelighed medfører domfældelse når der foreligger lægeerklæring om sindssygdom.

De sager, hvor retten vil udnytte dette forbehold og gøre brug af deres mulighed for at statuere tilregnelighed på trods af sindssygdom, vil oftest være sager om underslæb, skattesvig o.l. hvor der på trods af sindssygdommen vurderes, at der er handlet med en sådan omtanke og beregning, at tiltalte ikke kan have været utilregnelig i gerningsøjeblikket.⁵¹ I disse økonomiske situationer, er der antageligt ofte lagt vægt på den kendsgerning, at gerningsmanden i tiden for den strafbare handling, har været i stand til handle fornuftsmæssigt, planlægge, varetage sine anliggender og har kunnet foretage økonomiske og forretningsmæssige dispositioner.⁵² Fra retspraksis kan nævnes U1966.460V:

Her fandtes en tandlæge, på trods af tilstedeværelsen af en sindssygdom, skyldig i skattesvig begået over flere år. Retslægerådet anbefalede i denne sag, at henføre tiltaltes tilstand under § 16 på grund af den konstaterede sindssygdom på gerningstidspunktet. På trods af dette fandt Vestre landsret ikke holdepunkter for at antage, at der har været en sådan forbindelse mellem T's sindssygdom og hans urigtige oplysninger til skattemyndighederne, at han måtte anses for at have været utilregnelig.

Retten lægger således vægt på, om der foreligger den fornødne årsagsforbindelse mellem sindssygdommen og den kriminelle handling. Gorm T. Nielsen mener, at det er nærliggende at antage, at afgørelsen må bygge på friere overvejelser om, at T må have været bevidst om hvad han gjorde, da han snød skattevæsnet. T var altså ikke for syg til at snyde sig til en gevinst.

Fra nyere praksis kan nævnes TfK.2008.265V:

T2 bliver kendt skyldig i overtrædelse af straffeloven § 191, stk. 2 jf. stk. 1, 1.pkt jf. til dels § 21, da han 4 gange har modtaget kokain eller heroin med henblik på videreoverdragelse og da han har forsøgt at få overdraget heroin. Efter mentale undersøgelser på T2 konkluderes det, at han lider af en kronisk paranoid psykose og det bliver derfor lagt til grund, at T2 var sindssyg og at han også var det på gerningstiden og dermed er omfattet af § 16, stk. 1, 1. pkt.. Ved afgørelsen af om T2 ligeledes var utilregnelig eller ej lægges der vægt på de telefonsamtaler T2 havde ført ved sin handel med stoffer. Her vidnede han i høj grad om en person der var i stand til at handle fornuftsmæssig, da han var meget bevidst om pris, kvalitet, risikovurderinger mv. På baggrund af dette finder retten ikke at der er den fornødne sammenhæng mellem T2's sindssygdom og den begåede kriminalitet at han kan anses for at være utilregnelig. T2 bliver derfor ikke straffri efter § 16, stk. 1, men straffes med fængsel i tre år.

Og endvidere TfK.2010.194/2:

T2 bliver fundet skyldig i overtrædelse af en række forskellige forhold bl.a. forsøg på overtrædelse af straffeloven § 191, stk. 2 jf. stk. 1, 2. pkt., da han har forsøgt at indføre og modtage heroin samt forsøg på hæleri. Retslægerådet udtaler, at

⁵⁰ Lund, s. 111-112

⁵¹ Kramp, Lunn og Waaben, s.70

⁵² kommenteret straffelov, s. 211

T2 er sindssyg og må have været det på tidspunktet for de påsigtede handlinger og dermed omfattes af § 16, stk. 1. Dette lægges til grund af retten. T2 findes dog ikke at kunne anses som utilregnelig på tidspunktet for det påsigtede, da der ikke fandtes at have været den fornødne forbindelse mellem T2's sindssygdom og den begåede kriminalitet. I denne vurdering af tilregneligheden lagde retten vægt på, at T2 forud for det påsigtede drev selvstændig virksomhed og at han derfor måtte have været i stand til at foretage forretningsmæssige og økonomiske dispositioner. Endvidere lægges der vægt på, at de påsigtede forhold kræver en nærmere planlægning, herunder adskillige kontakter til medvirkende. T2 anses herefter ikke som straffri jf. § 16, stk. 1 og byretten idømmer T2 til 7 års fængsel på trods af sindssygdom, da han måtte anses som tilregnelig på gerningstiden. Ved landsretten kommer et flertal af dommerne til samme resultat og derfor stadfæstes dommen.

Domstolene udnytter således deres ret til at straffe tiltalte når de ikke finder, at der foreligger utilregnelighed. I de her nævnte afgørelser, ville tiltalte have været straffri jf. § 16, stk. 1, 1. pkt. og dermed fået et andet udfald, hvis vi ikke havde haft utilregnelighedskriteriet. Som vi senere vil se ville dette have været tilfældet i Norge, da de ikke opererer med dette kriterium. Afgørelser, hvor der statueres tilregnelighed på trods af tilstedeværelsen af en åbenbar sindssygdom, kan dog ende i en uheldig situation. Den dømte kan være for syg til at afsone straffen i et almindeligt fængsel, som hverken er indrettet, bemannet eller har kapacitet til at klare psykisk syge afsonere, som har brug for psykiatrisk behandling. Bl.a. Kramp udviser bekymring og mener, at dommerne skal være varsomme med at idømme sindssyge almindelig straf også selvom det vurderes at der foreligger tilregnelighed i gerningsøjeblikket.⁵³ Denne betragtning kan give anledning til at overveje om utilregnelighedskravet skulle fjernes, så der ved afgørelsen om straffrihed kun skulle opereres med kravet om sindssygdom på gerningstidspunktet. Dermed ville vi undgå situationer, hvor en sindssyg gerningsmand bliver pålagt straf, som skal afsones et sted, hvor der ikke er den fornødne kompetence eller resourcerne til at hjælpe afsoneren med den behandling der er brug for.

I andre lande ser vi en anderledes retstilstand på området. Norge er et af de lande, der ikke opererer med det dobbeltkrav, vi ser i den danske retstilstand. Jeg vil i det følgende beskrive den norske retstilstand på området.

1.6 Sindssygdom og straffrihed i norsk strafferet

Efter norsk ret er det, ligesom i Danmark, ikke tilstrækkeligt at en strafbestemmelse er overtrådt, for at strafansvar kan pålægges. Handlingen skal desuden kunne bebrejdes gerningsmanden som forsætlig eller i hvert fald uagtsom. Herudover er det et krav for at kunne pålægge straf, at gerningsmanden var tilregnelig i gerningsøjeblikket. Dette forudsætter en vis grad af "sjelelig sunnhet" og "modenhet" hos gerningsmanden og handlingen må altså ikke skyldes sindssygdom eller lignende forstyrrelser.⁵⁴

Den centrale bestemmelse for denne fremstilling er den norske straffelovs § 44. Før lovrevisjonen i 1997 lød denne:

⁵³ Lund s. 112

⁵⁴ Andenæs, s. 75-76

"En handling er ikke strafbar, når gjerningsmannen ved dens foretagelse var sinnssyk eller bevisstløs"

Her brugtes ordet "sinnssyk" dog i videre forstand end det gjorde i almindelige sprogbrug, da bestemmelsen udover at omfatte sindssyge (psykotiske) også omfattede psykisk udviklingshæmmede. Da der var tale om så forskellige former for lidelser fik den nye § 44 ordlyden:

"Den som på handlingstiden var psykotisk eller bevisstløs⁵⁵ straffes ikke. Det samme gjelder den som på handlingstiden var psykisk utviklingshemmet i høy grad"

Begrebet "sinnssykdom" blev således erstattet af psykose, da man mente, at dette var mere præcis og tidssvarende til angivelse af de sindslidelser der er tale om. Der er dog ingen ændring i de tilstande der menes omfattet. Psykosebegrebet omfatter en stor variation af tilstande, men det centrale kendetegn for en psykose er ifølge norsk psykiatri *"manglende evne til realistisk vurdering av den sykes forhold til omverdenen"*⁵⁶

Uanset ændring af ordlyden er lovens ord altså helt klare og efterlader ingen tvivl. Hvis retten således, efter at have vurderet den sagkyndiges erklæring, kommer frem til at gerningsmanden var psykotisk i gerningsøjeblikket kan der ikke idømmes straf. Det er således uden betydning, om gerningsmanden var klar over, at handlingen var strafbar eller om der kunne påvises nogen sammenhæng mellem den strafbare handling og sindssygdommen.⁵⁷

Som anført ovenfor opererer Norge ikke med et dobbeltkrav. Her er den medicinske diagnose altafgørende. Er sindssygdom konstateret på gerningstidspunktet, så er dermed den strafferetlige utilregnelighed givet.⁵⁸ For en nærmere analyse og vurdering af retstilstanden se afsnit 3.1.1.1 og 4.1.1.

Kapitel 2

2.1 Rustilstande og straffrihed i Danmark

Beruselse er en betydelig årsagsfaktor til kriminalitet og derfor er det også et vigtigt strafferetligt problem, hvordan vi skal behandle og forholde os til kriminelle handlinger begået i en rustilstand. I denne fremstilling vil jeg ikke komme nærmere ind på den almindelige rus, der som hovedregel ikke ændrer ved det strafferetlige ansvar.⁵⁹ Derimod vil jeg fokusere på de tilfælde, hvor indtagelse af rusmidler medfører, at den pågældende kommer i en sindssygelig abnormtilstand og i denne tilstand begår en kriminel handling.

⁵⁵ Tilstande omfattet af "bevisstløshed" kunne være søvngænger, hypnosetilstand, omtågelser efter hjernerystelse og den patologiske rus. Der er altså tale om relative bevidstløshedstilstande som jeg vil komme tilbage til i afsnit 2.5.

⁵⁶ Andenæs, s. 301-303

⁵⁷ Eiting og Retterstøl, s. 64

⁵⁸ Andenæs, s. 305

⁵⁹ I visse situationer vil der dog kunne blive tale om straffrihed, hvis der er handlet uden det fornødne forsæt, men det vil ikke blive behandlet i denne fremstilling.

Indtagelse af alkohol, euforiserende stoffer eller andre rusmidler kan have den virkning, at der opstår en tilstand der, lægeligt set, må karakteriseres som en sindssygdom eller i visse tilfælde en hermed ligestillet tilstand. Disse tilstande er præget af så udtalt psykisk afvigelse, at der er tale om en sindssygdom og forholdet er dermed omfattet af § 16.⁶⁰ Ved alle typer af disse stoffer, er der tilsyneladende tale om en dosis-respons virkning, hvilket vil sige, at jo større mængde du indtager, jo større risiko er der for at udvikle en abnorm sindssygelig rustilstand.⁶¹

Når tiltalte på gerningstidspunktet var sindssyg og utilregnelig som følge af indtagelse af rusmidler er udgangspunktet, som beskrevet i kapitel 1, straffrihed jf. § 16, stk. 1, 1. pkt.

Straffelovens § 16, stk. 1, 3. pkt. åbner dog den mulighed for domstolene, at de kan pålægge straf i de situationer, hvor sindssygdommen er en følge af rusmidler. Der er ikke tale om, at domstolene er bundet og skal pålægge straf, men udelukkende, at de har en ret hertil, når særlige omstændigheder taler herfor.

Bedømmelsen rejser herefter nogle særlige spørgsmål i forhold til tilregneligheden. Som vi så i kap. 1 er dette begreb en bærende del af bestemmelsens 1. pkt., da straffriheden afhænger af, at der udover sindssygdom foreligger utilregnelighed hos tiltalte. Omvendt straffer vi tiltalte når han er sindssyg, men tilregnelig. I § 16, stk. 1, 3. pkt. er det ikke et krav for at pålægge straf, at der var tale om tilregnelighed og utilregnelighedskriteriet spiller således ikke ind på anvendelsen af 3. pkt.. Det vil sige, at der åbnes en mulighed for at pålægge straf på trods af utilregnelighed hos gerningsmanden.⁶² Dette bryder med de i afsnit 1.1.3 anførte grundlæggende principper og begrundelser for, hvorfor vi netop ikke straffer den sindssyge, utilregnelige lovovertræder. Vi vil ikke bebrejde og straffe når den, der mangler personlige forudsætninger for at forstå og undgå forbrydelsen. Denne afvigelse retfærdiggøres og opvejes af, at der skal foreligge særlige omstændigheder, før vi kan anvende 3. pkt. Man kan dog diskutere hvornår disse omstændigheder vægter så meget, at de kan retfærdiggøre, at vi afviger de grundlæggende principper for, hvorfor vi ikke straffer en sindssyg der er utilregnelig.

Med 3. pkt. forbeholder man sig således retten til at straffe visse personer, på trods af tilstedeværelsen af en sindssygdom og utilregnelighed på gerningstiden. Dette bevirker en større usikkerhed omkring straffriheden i disse tilfælde hvilket der i det følgende vil blive set nærmere på.⁶³

Det primære problem, og dermed fokus, har i mange år været på bedømmelsen af de alkoholudløste tilstande, men problemerne i forhold til de sindssygelige tilstande, der skyldes indtagelse af euforiserende stoffer og andre rusmedikamenter, er vokset markant. Derfor er det vigtigt at fastslå, hvordan vi strafferetligt skal forholde os til disse situationer når de ender ud i kriminelle handlinger.

2.1.1 Baggrunden for retstilstanden

Når vi taler om straffrihed på grund af sindssygdom, vil dette være på baggrund af, at en sindssygdom oftest er en skæbne og altså uforskyldt. I disse tilfælde vil samfundet ikke straffe

⁶⁰ Waaben, almindelig del 2, s. 135 f.

⁶¹ Rustilstande og (u)tilregnelighed, s. 6

⁶² Kommenteret straffelov, s. 211f.

⁶³ Kramp, Lunn og Waaben, s. 73 ff.

eller bebrejde – både ud fra moralske vurderinger og praktiske formålsbetragtninger jf. afsnit 1.1.3. Vi anser ikke disse persongrupper som ”skyldige”, da de ikke ved, hvad de gør. Men hvad med de tilfælde hvor sindssygdommen skyldes indtagelse af alkohol eller euforiserende stoffer?

I disse tilfælde må den pågældende tænkes at kende den øgede risiko for skadevoldende handlinger og en forrykkelse af sindet. Derfor finder man det ønskeligt at give domstolene en friere adgang til at pålægge strafansvar på trods af tilstedeværelsen af en sindssygdom, når den pågældende kender risikoen, men alligevel indlader sig på indtagelse af rusmidler. Begrundelsen for særreglen skal således ses ud fra det synspunkt, at rustilstande oftest vil være en selvforskyldt og villet handling. En eventuel forbigående sindssygdom er således selvpåført og må derfor i mindre grad give straffrihed.⁶⁴ I disse tilfælde er der altså grundlag for at bebrejde den pågældende sin handling.

Hertil kommer det faktum, at der i disse tilfælde sjældent vil være et behandlingsbehov udover eventuel afvænningsbehandling og en behandlingsforanstaltning er således ikke nærliggende at anvende⁶⁵

2.2 Den patologiske rus

De tilstande der primært vil være tale om, når § 16, stk. 1, 3. pkt. bringes i anvendelse, er akutte, forbigående sindssygdomstilstande, der er udløst af alkohol – den såkaldte patologiske rus. Som vi senere vil se, er også andre akutte, forbigående abnormtilstande omfattet, hvad enten de er udløst af alkohol eller euforiserende stoffer.

Hvis vi først ser nærmere på den patologiske rus, så beskrives den formentlig første gang i 1875 af den tyske retspsykiater Krafft-Ebing⁶⁶, som et misforhold mellem indtagelse af en ringe mængde alkohol og en svær grad af påvirkning (svær psykisk forandring). Rusen er forskellig fra den almindelige rus med et psykotisk præg og efterfølgende amnesi, og en række faktorer vil være disponerende – både af fysisk og psykisk karakter.⁶⁷ Disse vil øge risikoen for at den patologiske rus opstår hos den pågældende, men diagnosen vil kunne fastslås selv om sådanne ikke er tilstede⁶⁸. På trods af diskussion om diagnosen, har denne beskrivelse næsten holdt sig uændret i den europæiske retspsykiatri.⁶⁹

Helweg påpeger, at det vil være svært at afgøre, hvornår der er tale om almindelig rus og hvornår, gerningsmanden virkelig ikke vidste, hvad han gjorde, og derfor har handlet uden bevidsthed om sine handlinger. Han antager, at dette dog må være tilstede, når der efterfølgende ikke er erindring herom. Også her beskrives den patologiske rus, i forhold til den almindelige rus, som værende af afvigende karakter og den indtræder sædvanligvis efter indtagelse af en forholdsvis ringe mængde alkohol og bryder pludselig frem. Straffrihed kræver dog en så vidtgående abnormtilstand, at der forekommer bevidsthedsforstyrrelser, der klart går udover de almindelige og sædvanlige virkninger rus forårsager. Det afgørende for straffrihed er således en abnorm alkoholreaktion, altså en patologisk rus.⁷⁰

⁶⁴ Greve, s. 185 + kommenteret straffelov, s. 214

⁶⁵ Rustilstande og (u)tilregnelighed, s. 2

⁶⁶ Retslægerådet, s. 176

⁶⁷ F.eks. udmattelse, søvnmangel eller organiske hjernelidelser.

⁶⁸ RÅ fra 1992, s. 56 ff.

⁶⁹ Rustilstande og (u)tilregnelighed, s. 2

⁷⁰ Helweg, s. 35f. + s. 183f.

Før lovændringen i 1975 kunne den abnorme rus ligeledes medføre straffrihed jf. den dagældende straffelovs § 18;

"beruselse udelukker ikke anvendelse af straf, medmindre gerningsmanden har handlet uden bevidsthed"

Undtagelsen i § 18 sigtede primært på den patologiske rus, som karakteriseres ved, at der sker et bevidsthedsmæssigt "skred", så den pågældende i denne abnorm tilstand fremtræder og foretager handlinger, som er markant fremmedartet i forhold til vedkommendes normale personlighed.⁷¹ Fra retspraksis kan nævnes U.1972.676Ø:

T der på gerningstiden havde været påvirket af spiritus, havde udøvet vold med døden til følge samt forsøg på voldtægt. T havde efterfølgende ingen erindring om det passerede. Han frembød udtalt bevidsthedssvækkelse samt en voldsom motorisk uro og aggressivitet.

Her vurderede retslægerådet, at T befandt sig i en patologisk rus på gerningstiden og at han havde handlet uden bevidsthed jf. § 18. Hermed var han også at henføre under den i § 16 omhandlede personkreds, idet en patologisk rustilstand opfattes som en sindssygdom. T blev herefter frifundet for straf, men dømt til anbringelse på hospital for sindslidende.

Også retslægerådet anerkender eksistensen af den patologiske rus og allerede i deres første årsberetning fra 1909-1910 omtales denne type sager. I praksis har retslægerådets kriterier for tiltrædelse af diagnosen ikke ændret sig og der er stor forsigtighed med at tiltræde den mentalundersøgende læges vurdering om tilværelsen af en sådan tilstand.⁷²

Straffelovrådet anmoder, i forbindelse med betænkningen fra 1972, retslægerådet om en beskrivelse og dets opfattelse af den patologiske rus, samt hvilke faktorer der lægges vægt på, når der i det enkelte tilfælde skal afgøres, om der har været tale om patologisk rus på gerningstiden.⁷³

Efter retslægerådet opfattelse er patologisk rus en akut sindssygdom – eller i sjældne tilfælde en tilstand, der må ligestilles hermed - som kan optræde i tilslutning til alkoholindtagelse. Den vil, som andre sindssygdomme, være karakteriseret ved en indgribende personlighedsændring, der kan udvikle sig til det total personlighedsfremmede med pludselig indsættelse og ophør. Der vil være amnesi for det under denne tilstand oplevede. Tilstanden vil ofte opstå efter indtagelse af en ringe mængde alkohol, men da alkoholindtagelsen ofte vil fortsætte under den patologiske rus, vil en høj alkoholpromille ikke være uforenelig med diagnosen jf. U.1975.468. Her fandtes der at være tale om en patologisk rus jf. § 16, hvilket *"ikke udelukkes af den ret høje alkoholpromille i blodet"*.

De faktorer der vil blive lagt vægt på, for at kunne konstatere diagnosen i det enkelte tilfælde, vil være oplysninger om stærkt afvigende, personlighedsfremmed adfærd, mængden af indtaget alkohol, karateren og omfanget af erindringstab og om, der er disponerende faktorer tilstede. Derudover vil man lægge vægt på, om der tidligere har været lignende tilstande hos

⁷¹ Brydensholt, s. 136

⁷² Retslægerådet, s. 176ff.

⁷³ Bet. 1972/667, s. 168

personen. Det, at tilstanden kun har været tilstede ganske kortvarig udelukker ikke, at der har været tale om en sindssygdom.⁷⁴

Som nævnt i kap.1 indførte vi i 1994 WHO's diagnosesystem ICD-10. Under pkt. F10-07 karakteriseres den patologiske alkoholrus som:

"pludselig indsættende aggressiv og ofte voldelig adfærd, som er atypisk for den pågældende i ædru tilstand, og som optræder meget hurtigt efter indtagelse af en mængde alkohol, som hos de fleste ikke ville fremkalde tegn på alkoholpåvirkning"

2.2.1 De klassiske krav til diagnosen

I Retslægerådets Årsberetning fra 1995, s. 81 ff. omtales to sager, hvor det var relevant at vurdere om der forelå patologisk rus på gerningstiden, da der havde været tale om en alkoholudløst psykisk abnormtilstand. Disse sager endte med at danne baggrund for en redegørelse fra retslægerådet omkring deres opfattelse af den patologiske rus og hvilke klassiske krav der stilles til diagnosen.

I den første sag sigtes A på 26 år for legemsangreb af særlig farlig karakter, da han tager kværlertag på en taxachauffør. A har før det påsigtede drukket øl og udviklede ret hurtigt herefter vrangforestillinger og personlighedsfremmed adfærd med aggressivitet. A's abnormtilstand opstod således efter en kun ringe mængde alkohol. A fortsatte dog med at drikke og havde et par timer efter den voldelige adfærd en promille på 1,5. A havde efterfølgende næsten total glemsel.

I den anden sag sigtes B ligeledes for legemsangreb af særlig farlig karakter. B angreb en for ham ukendt person med en slange fra en gasflaske, hvilken han brugte som "flampekaster". B var ligeledes alkoholpåvirket og fik vrangforestillinger og jeg-fremmedadfærd. Den ændrede tilstand og adfærd indtrådte først efter en længere periode og B's promille måles til 1,14. B havde efterfølgende en vis erindring om forløbet.

I den første sag blev patologisk rus statueret, men ikke i den anden. Sagerne lignede hinanden med undtagelse af karakteren af hukommelsestab og mængden af indtaget alkohol. I sag nr. 2, opstod tilstanden først senere i drikkeforløbet og desuden var der en vis erindring af forløbet, hvilket ikke stemmer overens med den patologiske rus. Herefter fandtes de klassiske krav til en patologisk rustilstand ikke opfyldt. Det er således en betingelse, at den abnorme tilstand opstår efter kun en ringe indtagelse af alkohol⁷⁵ og at der efterfølgende opstår amnesi.

Herefter opstilles de klassiske krav til diagnosen således:

- Jeg fremmed, aggressiv, eventuel svær personlighedsfarlig adfærd.
- Tilstanden optræder efter indtagelse af en så ringe mængde alkohol, at der normalt ikke vil være tegn på alkoholrus.

⁷⁴ Bet 1972/667, s. 177

⁷⁵ Se også RÅ fra 2000, s. 71 ff., hvor patologisk rus afvises på trods af personlighedsfremmed adfærd og erindringstab hos gerningsmanden, da der var tale om meget høj promille før tilstanden opstod.

- Efterfølgende total amnesi for perioden, som er af højest få timers varighed – dog eventuel fragmentarisk, usystematisk erindringsmateriale.
- Disponerende faktorer vil ofte forekomme.

Retslægerådet fandt dog, at der i sag nr. 2 havde været tale om en sindssygdom eller en hermed ligestillet tilstand udløst af alkoholindtagelse. Der findes således andre akutte, forbigående sindssygelige alkoholudløste rustilstande end den klassiske patologiske rus, som endnu ikke har fået sin egen diagnostiske betegnelse. Forholdet i sag nummer to anses herefter som værende omfattet af § 16, stk. 1, 1. pkt. men retslægerådet finder det ligeledes fagligt indlysende, at sagen skal henføres til § 16, stk. 1, 2. pkt. (nu 3. pkt.), da der er tale om en forbigående alkoholudløst sindssygelig tilstand. Begrebet patologisk rus skal således reserveres til de tilfælde, der opfylder kravene til diagnosen, samtidig med at de mere atypiske tilfælde som i sag nummer to, hvis placering har voldt vanskeligheder, fremover ligeledes henføres under 3. pkt. Sagen blev afgjort ved tiltalefrafald.

Begrebet patologisk rus er således retspsykiatrisk meget snævert og domstolene er restriktive med den bevismæssige bedømmelse af, om en sådan tilstand har foreligget på gerningstiden. Derfor forekommer situationer, hvor der statueres patologisk rus, sjældent i praksis. Fra retspraksis kan nævnes U.1975.468Ø:

T havde i en rus affyret pistolskud mod en forbipasserende. Før det påsigtede havde T befundet sig i en abnormtilstand og var her kommet med urealistiske udtalelser med til dels aggressivt indhold. T havde glemsel om det passerede med undtagelse af enkelte glimtviserindringer. Den påsigtede handling måtte karakteriseres som personlighedsfremmed og T fandtes herefter at have været i en patologisk rus på gerningstiden. T blev frifundet for straf jf. § 16, men dømt til behandling jf. § 68.

Hvis vi derimod ser på tilfælde, hvor kriterierne for patologisk rus ikke fandtes opfyldt, kan bl.a. nævnes U.1979.712H og U.1985.615H:

I først nævnte sag fandtes T's påståede amnesi at være det eneste holdepunkt for, at der var tale om patologisk rus og bl.a. betingelsen om personlighedsfremmed adfærd var ikke opfyldt ligesom der ikke var tale om en abnorm enkeltreaktion.

I sidst nævnte sag, afviste man bl.a. fordi omfanget og tidsrummet af T's erindringstabet ikke var skarpt afgrænset. T befandt sig dog i en tilstand der grænsede op til § 16, men henføres under straffelovens § 69 omhandlede personkreds.

2.3 Rustilstande udløst af euforiserende stoffer

De foran beskrevne opfattelser af patologisk rus, har udelukkende taget sigte på tilstande, der er opstået som følge af alkohol – altså en alkoholrus. Hvis vi ser nærmere på den tidligere § 18, så fremgik det ikke, hvad der nærmere bestemt skulle forstås ved "beruselse". Der er dog ingen tvivl om, at bestemmelsen oprindeligt var indført for at afhjælpe de strafferetlige pro-

blemer i forhold til alkoholrusen. Sindssygdom forårsaget af euforiserende stoffer⁷⁶ var altså ikke tænkt, at skulle indeholdes i dennes anvendelsesområde. På den anden side udelukker paragraf § 18 ikke rent sprogligt, at kunne anvendes ved anden beruselse end den, der er forårsaget af alkohol. Alligevel var man, af hensyn til § 16 og den usikkerhed der var omkring afvendelsesområdet for § 18, tilbageholdende med at udvide det oprindelige anvendelsesområde og indføre andre tilstande, end den alkoholudløste beruselse under denne.⁷⁷ Straffeloven indeholdt således ikke, på dette tidspunkt, nogen bestemmelse, der tog direkte sigte på, hvad udfaldet skulle være, hvis personer begik forbrydelser i en sindssygelig rustilstand forårsaget af euforiserende stoffer.

Da brugen af euforiserende stoffer i Danmark øges, blev det problematisk, at man ikke strafferetligt havde nogen selvstændig plads til disse tilfælde og konsekvensen af dette var, at der blev tale om en generel straffrihed, uden at domstolene havde mulighed for at pålægge straf i visse tilfælde.

I retspraksis bliver spørgsmålet for første gang virkelig aktuelt i U.1971.560Ø:

Den 19 årige gerningsmand T, der tidligere var ustraffet, dræbte i en LSD-rus en for ham ukendt ung kvinde på åben gade med en kniv. T blev fundet skyldig i manddrab mv.

I mentalerklæringen hed det, at T på gerningstidspunktet frembød tegn på en forbigående sindslidelse udløst af et giftstof og han var præget af bevidsthedsændring, angst og sansebedrag. Bl.a. derfor antog man, at T var sindssyg på gerningstidspunktet og han blev derfor anset for utilregnelig på grund af sindssygdom eller tilstande der må ligestilles hermed. Herefter frifindes T for straf i medfør af den dagældende § 16, men dømmes til anbringelse på hospital for sindsslidende.

Det var betænkeligt at straffeloven ikke regulerede eller tog højde for disse situationer, hvor forbrydelsen var begået under sindssygelige tilstande fremkaldt af euforiserende stoffer.

Der fandtes som nævnt § 18, men der blev under sagen ikke stillet spørgsmål til, om man kunne henhøre forholdet under denne, da anklagemyndigheden var af den opfattelse, at udtrykket "beruselse" alene omfattede en alkoholrus.⁷⁸ Der er altså tale om en generel straffrihed uden mulighed for at pålægge strafansvar.

Da den patologiske alkoholrus forekommer så sjældent og er uforskyldt vil hjemmel til straffrihed i disse tilfælde ikke være betænkeligt. Problemet opstår ved indtagelse af euforiserende stoffer, hvor situationen er en anden. I disse tilfælde vil det netop være en del af den tilsigtede oplevelse, at der skal opstå et bevidsthedsmæssigt "skred". Derfor var det relevant at overveje det samfundsmæssigt forsvarlige i fortsat at statuere generel straffrihed for forbrydelser begået i en sindssygelig tilstand forårsaget af euforiserende stoffer.⁷⁹

Straffelovrådet var opmærksom på problematikken ved arbejdet med betænkningen fra 1972 og gør retslægerrådet opmærksom på, at der nok i stigende grad vil opstå juridiske spørgsmål

⁷⁶ Euforiserende stoffer kan deles op i flere forskellige kategorier, da den biologiske indvirkning på kroppen vil variere. Risikoen for at en psykose opstår vil ligeledes variere fra et stof til et andet. I denne fremstilling vil jeg fokusere på de tilfælde, hvor rusmidlet forårsager en abnorm sindssygelig tilstand og forholdet således er omfattet af § 16. Den nærmere afgrænsning af kategorierne vil af pladsmæssige årsager ikke blive gennemgået.

⁷⁷ Bet 1972/667, s. 46f.

⁷⁸ Resultatet havde nok ikke været et andet, hvis situationen ansås som omfattet, da man nok var kommet frem til, at der var "handlet uden bevidsthed".

⁷⁹ Brydensholt, s. 127ff.

ved bedømmelsen af disse handlinger. Derfor bør det efter deres mening overvejes i hvilket omfang disse situationer skal kunne føre til straffrihed ved indtagelse af euforiserende stoffer. Straffelovrådet udtaler, at:

*"det også fremtidig bør være det almindelige, at patologisk rus fritager for straf. På den anden side finder man det velbegrundet, at reglen udformes således, at der åbnes domstolene en mulighed for at statuere strafansvar. Til støtte for en fakultativ regel kan også anføres, at en sådan regel efter straffelovrådets opfattelse bør vælges med henblik på selvforskyldte tilstande af narkotikapåvirkning"*⁸⁰

Det er altså opfattelsen, at der ikke bør gælde en regel om absolut straffrihed i tilfælde af sindssygdom forårsaget af euforiserende stoffer og at domstolene ikke bør afskæres retten til at pålægge straf i visse tilfælde.⁸¹

Retslægerådet udtaler sig ikke imod, at patologisk rus får en særstilling strafferetligt, så retten herved får mulighed for, i det enkelte tilfælde, at afvige reglen om generel straffrihed. Et sådan forbehold kunne tages, når sindssygdom på gerningstidspunktet var udløst af *"indtagelse af alkohol eller andre afhængighedsskabende stoffer"* og herved tages ligeledes højde for tilfælde der er udløst af euforiserende stoffer.⁸²

Retslægerådet udtaler:

"Den lægelige opfattelse går i stigende grad ud på at opfatte problemerne forbundet med alkoholindtagelse og indtagelse af andre afhængighedsskabende stoffer som nært beslægtede."

Denne holdning skal bl.a. ses på baggrund af, at der både ved indtagelse af alkohol og stoffer, i langt overvejende del af tilfældene, vil ske en lettere forgiftning. Herved bliver hæmninger mere løsslupne og der opstår en påvirkning der kan resultere i en ændret oplevelsesmåde. Derudover vil indtagelse i begge situationer være forbundet med forøget risiko for voldsomme og farlige reaktioner, da der er øget risiko for ukontrolleret adfærd. Desuden fandt retslægerådet ikke den dagældende praksis for uhensigtsmæssig og så ikke grund til ændre § 16, da man ikke havde et klart billede af, hvor ofte disse abnormtilstande ville forekomme i fremtiden.⁸³

Fra lægelig side var den hidtil gældende retstilstand således tilfredsstillende, men juridisk set kunne denne ikke accepteres, da der var tale om generel straffrihed jf. ovenfor. Selvom der i begge tilfælde sker en forgiftning og man kan komme ud for samme symptomer, så måtte der gives domstolene en mulighed for at pålægge straf på trods af en sindssygdom, når denne kunne anses som selvforskyldt.

⁸⁰ Bet. 1972/667, s. 45f.

⁸¹ Bet. 1972/667, s. 48f. + s. 168

⁸² Bet. 1972/667, s. 177

⁸³ Bet. 1972/667, s. 178

Herefter blev den tidligere § 18 om patologisk rus indbygget i § 16 i ændret form. Denne nye bestemmelse i § 16 skulle ikke bevirke nogen væsentlig ændring i forhold til alkoholudløste sindssygelige tilstande.⁸⁴ Det bliver dog klart, at den herefter formulerede § 16, stk. 1, 2. pkt. (nu 3. pkt.) også skal omfatte tilfælde hvor sindssygdommen er udløst af euforiserende stoffer jf. ordlyden "andre rusmidler". Som eksempel på dette kan nævnes U.2000.2465, hvor T på gerningstiden var utilregnelig på grund af forbigående sindssygdom udløst af hash og svampe. Herefter blev T idømt 5 års fængsel for drab jf. § 16, stk. 1, 3. pkt., da særlige omstændigheder talte herfor.⁸⁵

2.4 Betingelser for straf ved rusmiddeludløst sindssygdom

2.4.1 Sindssygdom som følge af et rusmiddel

For at der kan blive tale om at pålægge straf efter § 16, stk. 1, 3. pkt., er det en betingelse, at sindssygdommen er en følge af indtagelse af rusmidler. Det vil sige, at hvis en person der i forvejen lider af en sindssygdom, begår noget strafbart under rusmiddelpåvirkning, vil den pågældende - forudsat utilregnelighed - være straffri uanset om rusen isoleret set har været sindssygelig jf. U2005.199H:

T, der led af sukkersyge, kørte bil i spirituspåvirket tilstand og stødte sammen med modkørende billist på venstre banehalvdel. På tidspunktet for sammenstødet befandt T sig i en tågetilstand udløst af for lavt blodsukker, som måtte side-stilles med sindssygdom. Højesteret frifandt herefter T for uagtsomt manddrab og for tilsidesættelse af væsentlige hensyn til færdselssikkerheden jf. § 16, stk. 1, 1. pkt., da den sindssygelige tilstand ikke var en sådan følge af alkoholindtagelse at der kunne pålægges straf efter 3. pkt..

Det er i disse tilfælde den uafhængig af rusen bestående sindssygdom, der medfører straffrihed. Forholdet skal således behandles efter hovedreglen § 16, stk. 1, 1. pkt. om straffrihed, og der henvises til kapitel 1.⁸⁶

2.4.2 Tilstanden er forbigående

En anden betingelse for at anvende særreglen er, at den rusmiddeludløste sindssygelige tilstand kun er forbigående. Det vil sige, at der skal være tale om en akut opstået tilstand udløst af rusmidler. Der skal altså kunne peges på netop den indtagelse som er skyld i tilstanden jf. 2008.683:

Gerningsmanden T havde haft et langvarigt misbrug af både hash, alkohol og indenfor de to sidste år også amfetamin, hvorved han gradvist havde udviklet en sindssygdom med vrangforestillinger. Disse gik blandt andet ud på, at hans kone var ham utro og overvågning hvilket resulterer i, at T ender med at skyde en mand og ved samme lejlighed forsøger at dræbe yderligere en mand. T bliver herefter anklaget for manddrab, forsøg på manddrab og overtrædelse af våben-loven.

⁸⁴ Kramp, Lunn og Waaben, s. 74

⁸⁵ Sagen omtales nærmere i analysedelens afsnit 3.1.3.2

⁸⁶ Kommenteret straffelov, s. 212

T var på gerningstidspunktet under indflydelse af centralstimulerende stoffer og sandsynligvis også påvirket af alkohol. T bliver ikke fundet sindssyg på tiden for retslægerådets erklæring, men antages at have været det på tidspunktet for de påsigtede handlinger og er derfor omfattet af § 16, stk. 1. Retslægerådet anbefaler dom til anbringelse i psykiatrisk afdeling, som mest formålstjenstlig foranstaltning.

Nævningene svarer dog bekræftende til, at T på gerningstiden var i en forbigående sindssygelig tilstand udløst af rusmidler og at der skal pålægges straf fordi særlige omstændigheder taler herfor jf. § 16, stk. 1, 3. pkt.. Herefter fastsættes straffen til 16 års fængsel.

Sagen ankes til Højesteret, som ophæver idømmelsen af straf og hjemviser sagen til fornyet behandling pga. en ufyldstgørende retsbelæring vedrørende om forholdet har været "forbigående".

Ved den fornyede behandling frifindes T for straf jf. § 16, stk. 1, 1. pkt., da tilstanden ikke kunne anses som forbigående og dermed ikke var omfattet af 3. pkt.. T idømmes anbringelse i psykiatrisk afdeling uden fastsættelse af længste tid jf. § 68 og § 68a.

Højesteret fandt retsformandens retsbelæring vedrørende "forbigående" for ufyldstgørende på sådan en måde, at nævningenes besvarelse kan være fejlagtig. Retsformanden anførte, at en forbigående sindssygdom er en tilstand, der ikke er kronisk. Så selvom en sindssygdom har været nogle måneder, kan den stadig være forbigående og da sindssygdommen i dette tilfælde ikke længere bestod på tidspunktet for hovedforhandlingen må denne siges at have været forbigående. Højesteret anfører hertil:

"Det følger af forarbejderne til 3. pkt., at undtagelsesbestemmelsen alene finder anvendelse i tilfælde, hvor indtagelsen af et rusmiddel udløser en akut opstående og hastig forløbende sindssygdom. Undtagelsesbestemmelsen omfatter således ikke tilfælde, hvor det ikke er en konkret indtagelse af rusmidler, men længere tids misbrug, der har fremkaldt sindssygdommen".

Efter denne Højesteretsdom må konkluderes, at der tillige kræves, at den rusmiddelsudløste tilstand er akut opstået og hurtigt forløbende for at være omfattet af 3. pkt. Med akut opstået menes kravet om, at det skal være muligt at pege på netop det rusmiddel der er skyld i tilstanden – tilstanden skal således være fremkaldt af en konkret indtagelse og må ikke være af længerevarende, eventuelt kronisk karakter eller et udslag af et længerevarende misbrug. Den anden betingelse, nemlig hurtigt forløbende medfører, at man alligevel ikke vil være omfattet af særreglen, selvom den sindssygelige tilstand er akut opstået som følge af en konkret rusmiddel indtagelse, hvis tilstanden ikke er hurtigt forløbende. Hvad der nærmere skal forstås ved hurtigt forløbende fremgår ikke, men den sindssygelige tilstand må næppe vare ved i mere end et par dage efter at den udløsende rusmiddelindtagelse er ophørt.

Der er således krav om, at en tids- og årsagssammenhæng mellem indtagelsen af rusmidler og den sindssygelige tilstand, kan bevises. Begås forbrydelsen således i en sindssygelig tilstand, men efter at forgiftningen fra rusmiddelindtagelsen er ophørt, falder forholdet ligeledes udenfor særreglens område, da tilstanden ikke er forbigående.⁸⁷

⁸⁷ Rustilstande og (u)tilregnelighed, s. 8f.

2.4.3 Særlige omstændigheder taler for straf

Det er ikke tilstrækkeligt, at gerningsmanden på gerningstiden var i en forbigående sindssygelig tilstand udløst af rusmidler for at pålægge straf efter 3. pkt. Det kræves tillige, at der foreligger særlige omstændigheder der taler herfor.

Ved tilblivelsen til reglen fremgår det under hvilke omstændigheder straffelovrådet mente, at reglen skulle bringes i anvendelse. Denne var især tænkt til tilfælde hvor:

*"det oplyses, at tiltalte tidligere har været i lignende tilstande, og hvor det derfor kan bebrejdes ham, at han påny har indladt sig på spiritusnydelse med kendskab til de risikomomenter, som dette for hans vedkommende indebærer"*⁸⁸

Særlige omstændigheder vil således foreligge, når det kan bebrejdes gerningsmanden, at han igen hensætter sig selv i denne sindssygelige tilstand, på trods af, at han tidligere har haft erfaring med en sådan sindssygelig indvirkning på psyken.

Retslægerådet angiver ligeledes, at de særlige omstændigheder der kan medvirke til, at der vil blive tale om at pålægge straf er gentagelsestilfældene. Har en person tidligere erfaringer med at reagere patologisk ved indtagelse af alkohol eller andre rusmidler kan den pågældende straffes hvis han på ny indtager rusmidler og herefter reagerer patologisk. Han er nu velvidende om, at denne reaktion kan forekomme og det kan derfor bebrejdes ham, at han på ny hensætter sig i denne tilstand⁸⁹

Herefter vil det i tilfælde af alkoholindtagelse være den klare hovedregel, at der udelukkende bliver tale om straf, hvis der foreligger et gentagelsestilfælde – altså der skal være tidligere erfaringer med alkoholens indvirkning på den pågældendes psyke og adfærd. Som eksempel fra praksis kan nævnes U.1977.6170, hvor der ikke fandtes særlige omstændigheder trods advarsel om risiko fra læge:

T der led af en depression tog piller mod dette tre gange dagligt. Pillerne var ordineret af T's læge, som havde nævnt faren ved at indtage alkohol i forbindelse med indtagelsen af disse. Da T en dag drikker en del alkohol bliver hans opførsel personlighedsfremmed og gør sig skyldig i ulovlig tvang og blufærdighedskrænkelser. Efterfølgende har T ingen erindring om det hændte og retslægerådet finder at T befandt sig i en abnorm tilstand som kunne ligestilles med en sindssygdom jf. § 16.

En af de voterende finder, at der må foreligge særlige omstændigheder, navnlig da lægen havde gjort T opmærksom på faren ved at drikke spiritus i forbindelse med disse piller. Fem af de voterende finder dog ikke, at det er nok til at der foreligger særlige omstændigheder til at pålægge straf efter § 16, stk. 1, 2. pkt. (nu 3. pkt.). T frifindes herefter for straf.

Af tilfælde hvor der blev pålagt straf da særlige omstændigheder talte herfor, men uden at T havde erfaringer med alkoholudløste abnormtilstande kan nævnes U.1978.7540:

⁸⁸ Bet. 667/1972, s. 46

⁸⁹ Retslægerådet, s. 176 + Greve, s. 185

T dræber for ham en ukendt person i alkoholpåvirket tilstand og har efterfølgende ingen erindring herom. T findes at have været i en forbigående, sindssygelig alkoholbetinget tilstand under det påsigtede – altså en patologisk rus og blev anset som utilregnelig på grund af denne. T er karakterafvigende og har et alkoholmisbrug, men har ikke tidligere erfaringer med en så abnorm rustilstand. Alligevel blev T pålagt straf jf. § 16, stk. 1, 2. pkt. (nu 3. pkt.), da nævningene fandt at særlige omstændigheder talte herfor.

Og endvidere U.1978. 812H:

T dræber sin hustru efter indtagelse af alkohol og har efterfølgende hukommelsestab. Retslægerådet fandt at T havde befundet sig i en forbigående tilstand der måtte ligestilles med sindssygdom og T fandtes at have været utilregnelig som følge af indtagelse af alkohol jf. § 16, stk. 1, 1. pkt.. T blev pålagt straf uanset at han ikke tidligere havde oplevet en sådan abnormtilstand, da nævningene fandt at der forelå særlige omstændigheder jf. § 16, stk. 1, 2. pkt. (nu 3. pkt.).

At strafansvar alligevel bliver pålagt i disse tilfælde kan evt. forklares ud fra kriminalitetens art og grovhed.

Når man ser på om der foreligger særlige omstændigheder, må der må dog skelnes mellem de tilfælde hvor sindssygdommen er udløst af hhv. alkohol eller euforiserende stoffer og lignende rusmidler. I sidstnævnte tilfælde er det som tidligere nævnt en forventelig del af oplevelsen, at man kommer i en tilstand med anderledes og forrykket virkelighedsopfattelse. Derfor giver det ikke længere mening, at det er i gentagelsestilfælde vi vil bebrejde og pålægge straf, da der allerede er grundlag for bebrejdelse første gang den pågældende tager denne type rusmidler. Disse situationer vil jeg se nærmere på i kap. 3, afsnit 3.1.3.2.

2.5 Rustilstande og straffrihed i Norge

Når vi ser på retstilstanden i Norge er den norske straffelovs § 44 og § 45 centrale. Som vi så i afsnit 1.6 kan den der på handlingstiden er psykotisk eller bevidstløs ikke straffes jf. § 44. Det retspsykiatriske begreb "bevisstløshed" svarer i denne sammenhæng ikke til det vi i daglig tale vil tillægge det. Normalt vil man tænke på en tilstand, hvor det ikke er muligt at handle aktivt og hvor sansevirkksomhed er ophørt. Men i dette tilfælde skal begrebet opfattes som indeholdende tågetilstande og den patologiske alkoholrus, hvorfor Johannes Andenæs anfører, at ordet "sterk bevissthetsforstyrrelse" ville være mere korrekt.

Når alkohol fører til bevidstløshed skelnes mellem en typisk og en atypisk (patologisk, abnorm) rus. Ved den typiske (normale) rus vil bevidstheden gradvist svækkes som indtagelsen af alkohol øges og evnen til målbevidst bevægelse lammes. Når bevidstløsheden i disse tilfælde indtræder, vil den pågældende som regel være ude af stand til at begå kriminalitet. Ved atypisk eller patologisk alkoholrus er situationen en anden. De sjælelige forstyrrelser opstår pludseligt og efter små mængder af alkohol og desuden bør en række særtræk være tilstede, før der konkluderes bevidstløshed på gerningstiden. Der forekommer vrangforestillinger, halucinationer og efterfølgende amnesi. Her henvises til afsnit 2.2 for en mere detaljeret gennemgang af betingelser, disponerende faktorer mv., da den patologiske rus afgrænses på samme måde som i Danmark. Der vil dog forekomme overgangsformer mellem den typiske og atypiske rus. Derfor vil der forekomme andre tilfælde med så dybdegående bevidsthedsfor-

styrrelser, at tilstanden vil karakteriseres som bevidstløshed, uden at rusen kan defineres som atypisk.⁹⁰

Også euforiserende stoffer kan føre til en psykose eller psykoselignende tilstande, hvor den pågældende vil karakteriseres som i en tilstand af bevidstløshed.

Hovedreglen i norsk ret er således, at man er straffri, på lige fod med den sindssyge lovovertræder, hvis man begår en strafbar handling i "bevisstløshed" – f.eks. en patologisk rustilstand.

Straffelovens § 45 bestemmer dog, at der pålægges straf, hvis rusen er selvforskyldt. Her sondres ikke mellem en typisk og atypisk alkoholrus, men det afgørende er alene om rusen, som medfører bevidstløsheden er selvforskyldt eller ej. Bestemmelsen lyder:

"Bevisstløshed som er en følge av selvforskyldt rus (fremkalt ved alkohol eller andre midler), utelukker ikke straff."

Med bestemmelsens ordlyd "utelukker ikke straff" kunne man få det tanke, at der gives domstolene en mulighed for at vurdere og skønne om hvorvidt straf skal pålægges i det enkelte tilfælde. Dette er dog ikke tilfældet. Er den strafbare handling et udslag af selvforskyldt rus, så indtræder strafansvaret og den pågældende anses for tilregnelig, selvom der i gerningsøjeblikket forelå bevidstløshed.⁹¹ Alle typer af rus er omfattet af bestemmelsen og der skal herefter pålægges straf når en rus, hvad enten den er forårsaget af alkohol, euforiserende stoffer eller andre rusmidler, er selvforskyldt.

Baggrunden for § 45 beror primært på retstekniske og alkoholpolitiske hensyn. Hvis bevidstløshed, forårsaget af selvforskyldt rus, fritog for strafansvar, ville mange påberåbe sig dette og i praksis ville det være svært for anklagemyndigheden at bevise, at tiltalte ikke var bevidstløs på gerningstiden. Dette ville kunne få nogle uheldige alkoholpolitiske følger.⁹² Desuden peger Andenæs på, at den almindelige retsbevidsthed hos befolkningen krævede strammere regler end Norge tidligere havde haft. Det var holdningen, at der skulle være fuldt ansvar overfor den berusede lovovertræder.

2.5.1 Selvforskyldt rus

Da det afgørende for strafansvar er, om rusen kan anses som selvforskyldt, vil jeg se nærmere på dette begreb. Hvis en person ikke ved eller bør vide, at han indtager eller har fået et rusmiddel, anses situationen ikke som selvforskyldt. For at rusen kan anses som selvforskyldt, kræves det, at den pågældende har udvist skyld i forbindelse med rusmiddelpåvirkningen i form af forsæt eller uagtsomhed og det skal altså kunne bebrejdes ham, at han er blevet beruset. Hovedreglen vil være, at en rus er selvforskyldt og der skal derfor særlige omstændigheder til for at gå ud fra det modsatte.

For at strafansvar indtræder, er det nok, at rusen er selvforskyldt, ikke at bevidstløsheden er det. Det er altså uden betydning, at tiltalte ikke havde nogen grund til at tro, at han ville komme i en tilstand af bevidstløshed. Det er dog et krav, at der er årsagssammenhæng mellem den

⁹⁰ Andenæs, s. 313 ff. + Eitinger og Retterstøl, s. 68f.

⁹¹ Straffeloven, kommentarutgave, s. 371

⁹² Straffeloven, kommentarutgave, s. 368f.

selvforskyldte rus og bevidstløsheden, men det er nok at rusen er en fremtrædende årsagsfaktor til denne.

Kombineres alkohol med medicin (uanset at denne er udskrevet af en læge) og opstår der en bevidstløsheds tilstand, vil rusen ligeledes ses som selvforskyldt og straf kan pålægges.⁹³

Ved indtagelse af kun en lille mængde alkohol kan rusen dog være uforskyldt. Ved den patologiske rus vil dette være tilfældet i førstegangstilfælde. Her vil kravet til, at gerningsmanden har udvist skyld i forbindelse med beruselsens indtræden ikke være opfyldt. Hvis den pågældende derimod kender sit reaktionsmønster ved indtagelse af små mængder alkohol og det således ikke er første gang, man oplever og hensætter sig selv i denne tilstand, vil der blive tale om strafansvar. Vurderingen af om en tilstand må anses som uforskyldt tilkommer domstolene og ikke psykiateren.⁹⁴

Som hovedregel kræver strafansvar at gerningsmanden subjektivt er skyldig og kan bebrejdes den strafbare handling. I forhold til kravet om forsæt eller uagtsomhed, er der i straffelovens § 40, 1. led, 2. pkt. bestemt, at hvis gerningsmanden bliver dømt som værende omfattet af § 45, så skal retten se bort fra beruselsen ved bedømmelsen af, om handlingen var forsætlig. Angående uagtsomhed, så angiver § 42, 3. led, at der ses bort fra uvidenhed som er en følge af selvforskyldt rus og i 2. led, at hvis uvidenhed kan anses som uagtsom, så skal der alligevel straffes, hvis uagtsomheden er strafbar. Den pågældende skal altså, trods beruselsen, bedømmes som om han havde været ædru og begået tilsvarende handling. Man ser ikke på om der faktisk forelå forsæt og ser bort fra beruselsen ved afgørelsen af om handlingen var uagtsom eller ej.⁹⁵ Ved anvendelse af § 45 brydes således med det subjektive princip og rammerne for strafansvar udvides.

Da den nuværende retstilstand kan virke streng i praksis⁹⁶ har der gentagne gange været fremsat forslag om at ophæve eller gøre § 45 mere lempelig f.eks. ved indsættelse af muligheden for at fritage gerningsmanden for straf, når særlige grunde taler for det.⁹⁷

Det skal dog nævnes, at bestemmelsens til tider vidtgående konsekvenser modsvares af adgangen til at nedsætte straffen jf. straffelovens § 56 d. Denne angiver, at retten kan nedsætte straffen til under den for handlingen mildeste sanktion eller til en mildere strafart når særdeles formildende omstændigheder taler for at straffen nedsættes.

2. del: Analyse, vurdering og konklusion

Denne afhandlings 2. del indeholder en analyse og vurdering af de problemstillinger som er blevet beskrevet i 1. del samt en konklusion.

I kapitel 3, som indeholder analysedelen, ser vi nærmere på (u)tilregneligheden i hhv. Danmark og Norge, brugen af begrebet patologiske rus og de centrale krav i § 16, stk. 1, 3. pkt.. Desuden ser vi nærmere på norsk ret og deres bud på behandlingen af en gerningsmand, som er påvirket af rusmidler og deraf sindssyg.

⁹³ Straffeloven, kommentarutgave, s. 370f.

⁹⁴ Eitinger og Retterstøl, s. 67ff. + Kringlen, s. 574f.

⁹⁵ Andenæs, s. 317

⁹⁶ Dette vil vi se i afsnit 3.1.4.

⁹⁷ Se NOU 1974:17 og NOU 2002:4 § 3-16

I kapitel 4 vil der blive givet en vurdering af de centrale problemstillinger og kapitel 5 vil indeholde konklusionen.

Kapitel 3

3.1 Analyse

3.1.1 Straffrihed og kravet om utilregnelighed

Som vi så i kap 1 afsnit 1.5 opererer vi i Danmark med kravet om utilregnelighed, før der vil kunne blive tale om straffrihed hos sindssyge lovovertrædere. Der har dog været meget diskussion om, hvorvidt en psykose altid må antages at ramme alle sider af den syges psykiske funktioner og handleevne eller om en partiel evne til at handle normalt, virkelig kan være i behold på trods af psykosen.⁹⁸ Hvis førstnævnte er tilfældet, giver det ikke længere mening at beholde kravet om utilregnelighed, da denne så er givet allerede ved konstateringen af en sindssygdom.

Som tidligere nævnt bygger kravet om utilregnelighed i § 16 da også på den opfattelse, at sindssyge kan fortage handlinger, der er præget af deres sygdom og i visse tilfælde ligeledes handlinger, der ikke er præget af denne. Loven bygger altså på, at en sindssyg i visse tilfælde kan have indsigt i situationens omstændigheder og besidde evnen til at handle fornuftsmæssigt.

Helweg bestrider ikke antagelsen om, at sindssygdom i visse tilfælde kan forekomme partielt, så visse sider af psyken ikke berøres, og der vil kunne forekomme en af sindssygdommen uafhængig kriminel handling. Han giver et eks:

"Hvis en vanetyv faar en sindssygdom og under dens udvikling bliver ved med at stjæle som forud, vilde det jo være noget kunstigt, pludselig at give sindssygdommen skylden"

Derimod medgiver han, at det teoretisk set nok er rigtigt, at en sindssygdom altid vil angribe alle dele af psyken og at ideen om partiel sindssygdom således ikke er et begreb, vi kan gøre brug af. Omvendt fremhæver han også, at det ville være doktrinært at fastholde dette fuldt ud i praksis. Denne situation kunne ende med, at personer med udtalte, men dog mindre svære sindssygdomme, der er i stand til at passe deres forretning, ikke skulle gøres ansvarlige og straffes, hvis de i forbindelse med denne handel giver sig til at snyde for vindings skyld.⁹⁹

Fra lægelig side fremhæves det typisk, at de psykiske funktioner hos en sindssyg netop må betragtes som en totalitet og derfor forkastes begrebet partiel sindssygdom. En sindssyg vil således efter den lægelige påstand altid være utilregnelig. Hvis dette var tilfældet ville kravet om utilregnelighed være opfyldt, når en sindssygdom konstateres og dermed ville alene denne konstatering være tilstrækkelig til at statuere straffrihed.

⁹⁸ Kramp, Lunn og Waaben, s. 22

⁹⁹ Helweg, s. 13f.

Straffelovrådet har i en skrivelse af 12. maj 1972¹⁰⁰ spurgt retslægerrådet til denne ubestemte reservation til straffeansvar og om afgrænsningen af dette område, kan ske på en anden måde end ved dette ubestemte kriterium.

Retslægerrådet udtaler i sit svar af 24. august 1972¹⁰¹, at det nuværende straffrihedskriterium "utilregnelighed" rent praktisk, ud fra et retspsykiatrisk synspunkt, har fungeret tilfredsstillende. Dette begrundes dog i, at retspsykiateren udtrykkelig er fritaget for at tage stilling til dette spørgsmål og udelukkende skal holde sig til at besvare spørgsmålet, om gerningsmanden var sindssyg eller ej. Psykiateren har således en diagnostisk opgave, der ligger indenfor hans faglige kompetenceområde og er ikke pålagt at tage stilling til og udtale sig yderligere om en eventuel sammenhæng mellem sindssygdommen og forbrydelsen.

Retslægerrådet finder det dog ønskeligt, ud fra et lægeligt synspunkt og lægelig erfaring, at den rent lægelige diagnose blev det afgørende, når det drejer sig om afgrænsningen af straffriheden overfor sindssyge. Heri ligger, at retslægerrådet anbefaler princippet om en ubetinget straffrihed for sindssyge lovovertrædere, og at der efter deres opfattelse kan rettes væsentlige indvendinger mod en retstilstand med mulighed for anvendelse af straf overfor sindssyge gerningsmænd.¹⁰² Retslægerrådets begrundelse for det rent psykiatriske kriterium går ud på den tidligere beskrevne opfattelse om, at alle dele af psyken altid vil være ramt hos en sindssyg:

"psyken er at opfatte som en funktionsmæssig helhed, og at en sindssygdom vil ramme denne helhedsfunktion på en sådan måde, at enhver psykisk delfunktion må formodes at være eller at kunne være inddraget i abnormiteten."

Og fortsætter:

"Følgelig vil ethvert handlingsudslag hos en psykotisk patient være at opfatte som potentielt farvet af, modificeret af, hvis ikke rent ud betinget (motiveret) af den psykotiske tilstand."

Det kan således ikke udelukkes, at en kriminel handling begået af en sindssyg person, ikke er betinget af sindssygdommen, også selvom en sådan sammenhæng ikke kan bevises. Enhver kriminel handling fra en sindssyg skal altså ses som potentiel begået pga. sindssygdommens tilstedeværelse, og derfor kan kausalitetskriteriet ikke accepteres. Herefter udelukker og afviser retslægerrådet muligheden for en kriminel handling uafhængig af sindssygdommen. De mener ikke at denne opfattelse bør anfægtes af, at en sammenhæng mellem sindssygdommen og den kriminelle handling, i visse tilfælde, umiddelbart kan forekomme mindre sandsynlig. Herefter er retslægerrådets opfattelse, at sindssygdom på gerningstidspunktet bør medføre ubetinget straffrihed.¹⁰³

Justitsministeren foreslog efter indstilling fra både retslægerrådet og straffelovrådet utilregnelighedskravet fjernet, med den konsekvens, at den lægelige diagnose ville blive afgørende for straffriheden. Forslaget om at indføre et rent psykiatrisk kriterium mødte modstand i Folketinget, da "det ud fra retssikkerhedssynspunkter måtte forekomme betænkeligt, at den endelige

¹⁰⁰ Bet. 667/1972, s. 166 ff.

¹⁰¹ Bet 667/1972, s. 172 ff.

¹⁰² Retslægerrådet er dog opmærksom på, at bødestraf eller betinget dom i adskillige tilfælde vil kunne forekomme mere gunstigt end fx behandlingsdom og måske endda mentalobservation.

¹⁰³ Bet. nr. 667/1972, s. 174 f.

afgørelse om straffrihed skulle træffes på grundlag af rent lægelige kriterier”, og blev derfor ikke fulgt ved lovændringen.¹⁰⁴⁺¹⁰⁵

Den mest almindelige indvending mod et rent psykiatrisk kriterium er, at det i for høj grad binder den retlige afgørelse til en lægelig konstatering og ikke giver et spillerum for straffereftens egne vurderinger. Omvendt vil andre fremhæve, at det i en situation med det rent psykiatriske kriterium, stadig vil være retten, der i sidste ende afgør, om tiltalte var sindssyg eller ej. Torp og Goll var talsmænd for det rent psykiatriske kriterium. De mente ikke, at dette kriterium sætter domstolens funktion ud af kraft, da det ikke er lægerne, der bestemmer, om der skal ske straffrihed eller ej. Udfaldet afhænger nemlig ikke alene af psykiaternes konklusioner, da lægernes erklæring ”kun” er en vejledning for retten, og retten er ikke bundet af denne. Vejledningens værdi afhænger så af, hvorvidt den kan overbevise retten om indholdets rigtighed og at en sindssygdom var tilstede. Afgørelsen af om det er tilstrækkeligt bevist at en sindssygdom var tilstede på gerningstiden, tilkommer retten, og det er således op til retten at afgøre om tiltalte var sindssyg eller ej. Waaben angiver, at det er rigtigt, at det bevismæssige spørgsmål ville stå åben til rettens afgørelse, men det psykiatriske kriterium vil alt andet lige medføre, at lægeerklæringen, og dermed lægerne vil komme til at diktere straffriheden i højere grad end ellers. Når en læge er kompetent, hans udtalelse er klar samt at sandsynligheden og beviset for sindssygdom ligger inden for en vis margin, så skal der statueres straffrihed. Det psykiatriske kriterium vil således komme til at binde rettens afgørelse i højere grad.¹⁰⁶

Waaben nævner en anden indvending mod det rent psykiatriske kriterium. Denne går ud på, at begrebet sindssygdom ”savner fornøden fasthed til at kunne lægges til grund ved afgrænsningen af det strafferetlige ansvar”. Med dette mener han, at begrebet ændrer sig fra land til land, over tid og ikke mindst fra den ene psykiater til den næste. Dette gør det vanskeligt at sige med sikkerhed, at et bestemt område er afgrænset i dette begreb, og at den faktiske begrundelse for straffrihed dermed er tilstede. Usikkerheden omkring hvad der er indeholdt i begrebet, er altså for stort til, at det kan lægges til grund ved afgrænsningen af et strafferetligt ansvar.¹⁰⁷

Uanset om man er tilhænger af opfattelsen om at sindssygdom har indvirkning på sjælelivet som en totalitet, eller om man er af den opfattelse, at dette ikke altid vil være tilfældet og at sindssyge således kan handle tilregneligt på trods af en tilstedeværelse af sindssygdom, så er der altså god grund til, at det i dansk ret ikke er psykiaterne, der udtaler sig om utilregneligheden i § 16, når der består denne uenighed om sindssygdommens indvirken.

3.1.1.1 Straffrihed i Norge

Som vi så i kap 1 afsnit 1.6 knytter den norske straffelov straffriheden til selve sygdommen og opererer ikke med kravet om utilregnelighed, da dette anses for givet ved tilstedeværelse af en sindssygdom. Dette kunne være et udtryk for en tilslutning til lægernes påstand om sindssygdommens totalitet, som nævnt tidligere.

¹⁰⁴ Lov 268 26.6.197

¹⁰⁵ Kommenteret straffelov, s. 209.

¹⁰⁶ Waaben, utilregnelighed, s. 41

¹⁰⁷ Waaben, utilregnelighed, s. 41

Leo Eitinger og Nils Retterstøl er af denne opfattelse. De angiver om det rent psykiatriske kriterium i den norske straffelov, at det *"bygger på den oppfatning at en så alvorlig mental forstyrrelse, som det her er tale om, rammer sinnet som helhet"* og fortsætter, at det ville være urimeligt at tro, at visse dele af de psykiske funktioner ikke er påvirket af så dybt indgribende patologiske tilstande.¹⁰⁸ Efter dette synspunkt giver det således ikke længere mening at stille krav til sammenhæng mellem handling og sygdom.

Andenæs er af en anden opfattelse. Han medgiver, at den moderne psykiatri stort set forkaster tanken om partiel sindssygdom og den gængse opfattelse er, at hvis en person først er sindssyg, så er hele personligheden ramt. Dette er dog ikke baggrunden for bestemmelsen om, at selve sindssygdommen skal føre til straffrihed. Andenæs er nemlig samtidig af den opfattelse, at det langt fra er alle sindssygdomme, der er lige indgribende og vil være forstyrrende på alle dele af sjælelivet. I visse tilfælde kan det være nærmest usandsynligt, at der er en sammenhæng mellem sindssygdommen og den strafbare handling. Andenæs giver et eksempel, der minder om det af Helweg fremførte i afsnit 3.1.1. Det ville synes urimeligt, hvis en mindre svær sindssyg, der kan passe sin forretning godt, men som giver sig til at snyde i handlen, ikke skal straffes.

Disse indvendinger er dog ikke blevet afgørende for retstilstanden. Andenæs fremhæver, at det vigtigste argument, og det helt centrale er, at man aldrig kan være sikker på, at en sindssyg persons handling ikke er knyttet til sygdommen og derfor vil det være uforsvarligt at straffe. Her er det således allerede tvivlen og muligheden for sindssygdommens påvirkning der gør, at det ville være uforsvarligt at pålægge den sindssyge noget så alvorligt som straf.¹⁰⁹

Når der i Danmark, som nævnt, har været forslag om at indføre dette rent psykiatriske kriterium, som vi ser det i Norge, så er det ikke nødvendigvis, fordi man er tilhænger af teorien om sindssygdommens indvirken på sjælelivet som en totalitet. Det kan støttes på, som Andenæs anfører, at man ikke kan være sikker på, at en sindssyg persons handling ikke er betinget af sindssygdommen. I de tilfælde, hvor der åbenbart ikke synes at foreligge utilregnelighed, vil der ikke vil blive tale om at pålægge personer straf, der i realiteten har handlet under indflydelse af deres psykotiske tilstand og som derfor ikke hører hjemme i et fængsel. Det rent psykiatriske kriterium giver således den største sikkerhed for, at straf ikke rammer sindssyge personer, der handler under indflydelse af sindssygdommen selvom det ikke umiddelbart ser sådan ud.

3.1.2 Diagnosen patologisk rus og § 16, stk.1, 3.pkt.

Som tidligere beskrevet er det ikke kun alkohol, der kan være årsag til en akut, forbigående sindssygelig rustilstand. Det samme gælder euforiserende stoffer. Men selvom både alkohol og euforiserende stoffer kan forårsage akut, forbigående sindssygdom, er det ikke ensbetydende med, at en sådan tilstand i alle tilfælde er omfattet af diagnosen patologiske rus.

Ved tilblivelsen af § 16, stk. 1, 3. pkt. var man, som nævnt, opmærksom på den stigende problematik ved indtagelse af euforiserende stoffer. Alligevel fokuserede man meget på de alkoholbetingede rustilstande, herunder den patologiske rus og retslægerådet udtaler desuden, som beskrevet i afsnit 2.3 at de fra et lægeligt synspunkt ser de hhv. alkohol- og stofudløste tilfælde som nært beslægtede. Dette resulterer i, at de tilstande der i praksis anses som væ-

¹⁰⁸ Eitinger og Retterstøl, s. 64

¹⁰⁹ Andenæs, s. 305-306

rende omfattet af denne særregel, ofte betegnes som "patologiske rustilstande". Som eksempel på dette har vi bl.a. Retslægerådets Årsberetning fra 2000, s. 63 ff., hvor U.2000.2465¹¹⁰ kommenteres. I sagen dræber T en for ham ukendt kvinde og retslægerådet vurderede, at der var tale om en psykotisk abnormtilstand udløst af hash og svampe, som kunne karakteriseres som ligestillet med sindssygdom jf. § 16, stk. 1. Herefter skulle det afgøres, hvorvidt denne tilstand kunne henføres under diagnosen patologisk rus, eller om dette begreb udelukkende er forbeholdt alkoholtilstande.

Tiltalte opfyldte kun to ud af de fire klassiske krav til diagnosen, da der ikke forelå disponerende faktorer samt at der, ud fra hvad tiltalte selv oplyste, var indtaget en ikke hel ringe mængde svampe. Retslægerådet fandt derfor, efter en samlet vurdering, at det var overvejende usandsynligt, at T havde befundet sig i en patologisk rustilstand, som den normalt afgrænses. Da retslægerådet afprøver muligheder for en patologiske rus, betragter de det altså som principielt muligt, at denne kan udløses af andre rusmidler end alkohol, men dette var ikke er tilfældet her.

T pålægges straf, da retten mener, at særlige omstændigheder taler herfor jf. § 16, stk. 1, 3. pkt.. Retslægerådet angiver herefter, at da 3. pkt. bringes i anvendelse følger heraf, at "*det vil sige patologisk rus*". Efter denne udtalelse bliver anvendelsen af 3. pkt. således ensbetydende med, at der er tale om patologisk rus, selvom diagnosen er overvejende usandsynlig i det pågældende tilfælde.

Denne forståelse af begrebet er en afvigelse eller en udvikling af den oprindelige forståelse, som vi så den i afsnit 2.2.1 om de klassiske krav til diagnosen.

I Retslægerådets Årsberetning fra 1995, s. 81 ff. blev det netop diskuteret, om det var fagligt rimeligt at opretholde begrebet patologisk rus. Alternativt var at afskaffe begrebet og alene benytte bestemmelsens ordlyd, som omhandler en forbigående tilstand af sindssygdom eller tilstande, der må ligestilles hermed. Denne diskussion var foranlediget af sag nr. 2, som nævnes i årsberetningen og som er refereret i afsnit 2.2.1. Her blev der ikke statueret patologisk rus, men retslægerådet er alligevel af den opfattelse, at det er lægefagligt indlysende, at "*det i denne type tilfælde drejer sig om forbigående alkoholudløste sindssygelige tilstande og rådet finder det (...) derfor naturligt at henføre disse til straffelovens § 16, stk. 1, 2. pkt.*" (nu 3. pkt.). Der vil således, udover den klassiske patologiske rus, være andre atypiske, forbigående sindssygdomsepisoder udløst af alkohol eller andre rusmidler – altså en atypisk patologisk rus, som ligeledes vil være omfattet af 3. pkt. Derfor vil det være forkert, at angive diagnosen patologisk rus ud fra anvendelsen af 3. pkt., da denne også kan anvendes ved andre abnorm tilstande.

Holdningen synes at være, at begrebet patologisk rus burde reserveres til de oprindeligt tænkte tilstande, men at dette ikke burde udelukke at andre tilstande (foranlediget af alkohol eller andre rusmidler) kan omfattes af reglen i straffelovens § 16, stk. 1, 3. pkt., uden at der herved sker en udvidelse af anvendelsesområdet. Derfor var retslægerådets afgrænsning, som anført ovenfor, hverken fyldestgørende eller korrekt, da de konkluderer, at der er tale om en patologisk rus alene fordi 3. pkt. bringes i anvendelse. Patologisk rus bliver ofte brugt som en samlet betegnelse for tilstande omfattet af særreglen, men i stedet for skulle man vælge en bredere betegnelse, der er egnet til at indeholde alle de herunder hørende tilstande. I Juristen fra 2008 nr. 6 gives et bud på dette, nemlig "*sindssygelige rustilstande*", hvor der i "rustilstande" ligger, at tilstanden er rusmiddeludløst, akut opstået og forbigående. Denne betegnelse er

¹¹⁰ Sagen refereres nærmere i afsnit 3.1.3.2.

mere korrekt og skaber ikke samme forvirring om hvilke tilstande, der er omfattet af særreglen, da der er taget højde for alle de tilfælde, der vil kunne blive tale om.

Hverken retslægerrådet eller andre kommer med en sikker definition på en patologisk rustilstand forårsaget af euforiserende stoffer, og diagnosen findes heller ikke i internationale diagnoseklassifikationer¹¹¹.

Ifølge ordlyden og formålet med særreglen omfatter den herefter enhver forbigående sindssygelig tilstand, hvad enten den er en følge af alkohol eller euforiserende stoffer. Det er herfter uden betydning, om tilstanden opstår efter indtagelse af en stor eller lille mængde alkohol eller stoffer, eller om den psykiatrisk kan betegnes som en patologisk rus. Det afgørende for anvendelse af 3. pkt. er udelukkende, at der er tale om en forbigående sindssygelig tilstand, der skyldes indtagelse af rusmidler. I overensstemmelse hermed følges dette i praksis.¹¹²

Diagnosen patologisk rus kan således ikke overføres til også at omfatte euforiserende stoffer, men må som udgangspunkt kun indeholde rustilstande forårsaget af alkohol. De akut, forbigående sindssygelige tilstande udløst af euforiserende stoffer kan herefter betegnes som en toksisk psykose.¹¹³

3.1.3 De centrale krav i § 16, stk. 1, 3. pkt.

3.1.3.1 Tilstanden er forbigående

Når vi ser nærmere på betingelserne for anvendelsen af særreglen i 3. pkt., så vi i afsnit 2.4.2, at det er et krav, at tilstanden er forbigående. Heri ligger, at der skal kunne peges på netop den indtagelse, der har forårsaget sindssygdommen. Det vil sige, at hvis tiltalte er sindssyg pga. et længerevarende misbrug, skal den pågældende holdes udenfor anvendelsesområdet, da der ikke vil kunne peges på den indtagelse, der er skyld i sindssygdommen. I lovens forarbejder anføres således:

*Såfremt vedvarende misbrug af alkohol eller euforiserende stoffer har medført en sindssygdom (kronisk alkoholpsykose o. l.), uden at der på gerningstiden har foreligget påvirkning af alkohol eller narkotika, falder tilfældet uden for den af straffelovrådet foreslåede særregel og må bedømmes efter hovedreglen om obligatorisk straffrihed med hensyn til handlinger begået i en tilstand af sindssygdom.*¹¹⁴

Det vil sige, at såfremt et længerevarende misbrug har forårsaget sindssygdommen *uden*, at der på gerningstiden har foreligget påvirkning af alkohol eller narkotika, falder forholdet udenfor særreglen og må bedømmes efter hovedreglen i § 16, stk. 1, 1. pkt. om straffrihed.

Der lægges her op til, at det er den kriminelle misbruger, der ikke er påvirket i gerningsøjeblikket, som man vil holde udenfor særreglen og dermed frifinde. Altså tilfælde hvor sindssygdommen gradvist opstår igennem et længerevarende misbrug, og hvor der herefter begås en kriminel handling, uden at der på gerningstiden var tale om påvirkning af rusmidler. Dette

¹¹¹ Rustilstand og (u)tilregnelighed, s.6

¹¹² Rustilstande og (u)tilregnelighed, s. 7

¹¹³ Rustilstande og (u)tilregnelighed, s. 6

¹¹⁴ Bet. 1972/677, s. 49

stemmer overens med, som det ligeledes anføres i forarbejderne, at det netop har været meningen, at særreglen skal anvendes, når gerningsmanden har begået forbrydelsen i en sindssygelig tilstand fremkaldt af rusmidler og altså er påvirket.¹¹⁵

Dette efterlader så spørgsmålet om, hvad retstilstanden så er, i det tilfælde hvor gerningsmanden kommer i en sindssygelig tilstand pga. et længerevarende misbrug og som efter indtagelse af (måske en stor mængde) rusmidler begår kriminalitet i påvirket tilstand. Denne situation nævnes ikke i lovens forarbejde. Her vil man kunne pege på netop den indtagelse, der risikerer at forværre sindssygdommen, men ikke på den sindssygdoms-udløsende indtagelse.

Skal den pågældende i dette tilfælde frifindes på grund af sindssygdommen? Eller skal han pålægges straf, fordi sindssygdommen skyldes rusmidler og da han var påvirket på gerningstiden? Den pågældende indtog rusmidlerne velvidende, at dette kunne forværre tilstanden og forøge risiko for farlig kriminalitet og derfor er der desuden noget at bebrejde ham.

Spørgsmålet omkring denne situation blev netop aktuel i den tidligere refererede U.2008.683, og her fik vi en afklaring og afgrænsning af problemstillingen.¹¹⁶ Retslægerådet udtaler, at T var omfattet af § 16, stk. 1, da han på gerningstidspunktet utvivlsomt har lidt af en sindssygdom præget af vrangforestillinger. T var på gerningstiden påvirket af stoffer og sandsynligvis også alkohol, men T's sindssygdom var dog gradvist opstået gennem et længerevarende misbrug. Da man herefter ikke kunne pege på netop den konkrete indtagelse som udløsende samt da tilstanden ikke var hastig forløbende, fandtes forholdet ikke at være forbigående og dermed ikke omfattet af 3. pkt.. T frifindes herefter for straf.

Med denne dom bliver anvendelsesområdet omkring 1. pkt. og 3. pkt. afklaret med hensyn til rusmiddelrelaterede tilstande og dommen sætter klart grænsen for, hvornår tilstande alene vil være omfattet af 1. pkt., og hvornår tilstanden ligeledes omfattes af 3. pkt.

Så selvom man jf. bet. 1972/667 kan få den tanke, at de situationer man har villet holde uden for særreglen anvendelsesområde er, hvor gerningsmanden på gerningstiden er sindssyg pga. et længerevarende misbrug, men *uden* påvirkning af rusmidler, så illustrerer den ovenfor refererede dom, at det også gælder for den ruspåvirkede misbruger. Har man således et længerevarende misbrug i bagagen, som har forårsaget en sindssygelig tilstand, så kan man ikke straffes, selvom man indtager (måske) store mængder af euforiserende stoffer, som (sandsynligvis) vil være skyld i at tilstanden forværres og herefter begår en kriminell handling.

3.1.3.2 Særlige omstændigheder taler for straf

Som beskrevet i afsnit 2.4.3 vil særlige omstændigheder foreligge, hvis gerningsmanden tidligere har erfaret, at rusmidlets indvirkning har en sindssygelig effekt på den pågældende. I disse tilfælde vil vi bebrejde og altså straffe den pågældende, da han igen bevidst har hensat sig en psykisk abnormtilstand ved indtagelse af rusmidlet.

I forbindelse med indtagelse af alkohol giver dette da også god mening. I disse tilfælde må en psykisk abnormtilstand ses som en upåregnelig og utilsigtet følge, og derfor vil der i første omgang ikke være noget at bebrejde den pågældende.

Ser vi derimod på indtagelsen af euforiserende stoffer, så er det i disse tilfælde netop en del af den tilsigtede oplevelse, at der sker en bevidsthedsmæssig forrykkelse. En abnorm reaktion

¹¹⁵ Bet. 1972/667, s. 45f.

¹¹⁶ For referat af sagen se afsnit 2.4.2.

vil ved indtagelse af visse stoffer således ikke være upåregnelig, men nærmere almindelig kendt - også selvom man ikke tidligere har haft erfaringer med dette. Hertil kommer, at indtagelse af store mængder vil øge risikoen for, at psyken vil blive så påvirket, at man vil komme i en sindssygelig tilstand. På baggrund af denne påregnelighed og det almene kendskab til stoffers indvirkning, vil det ofte kunne bebrejdes den pågældende, at han tager denne risiko og ender i en abnormtilstand. Dette bevirker, at der i visse førstegangstilfælde vil blive tale om at pålægge straf jf. 3. pkt., da særlige omstændigheder taler herfor, også selvom den pågældende ikke har erfaringer med denne indvirken på psyken ved tidligere stofindtagelser.¹¹⁷

I Retslægerådet Årsberetning fra 2006, s. 97 ff. omtales en sag hvor A sigtes for bl.a. at have skudt ud af vinduerne i en 6. sals lejlighed. A havde gennem en årrække haft et vekslende kokainmisbrug, men havde ikke tidligere oplevet psykotiske tilstande eller psykoselignende symptomer i forbindelse hermed. Før det påsigtede havde A indtaget store mængder kokain, nogle tabletter med ukendt indhold samt fire sovepiller. Herefter udviklede han bl.a. synshallucinationer, idet han så nogle gøglere komme ind gennem vinduet, hvorefter han begynder at skyde efter dem. Efterfølgende anholdes han i en nærliggende park iført skudsikker vest og pistol, hvor han går rundt for at lede efter gøglerne. Mentalerklæringen konkluderer, at det var overvejende sandsynligt, at A havde befundet sig i en toksisk psykotisk tilstand på gerningstidspunktet, og han fandtes omfattet af § 16, stk. 1, 1. pkt. Derudover havde der været tale om en forbigående sindssygelig tilstand udløst af stoffer og retten finder A omfattet af 3. pkt., hvilket vil sige, at særlige omstændigheder taler for straf.

Endvidere kan nævnes den tidligere omtalte U.2000.2465:

T dræber en for ham ukendt kvinde med knivstik. T var på gerningstidspunktet utilregnelig pga. en forbigående sindssygdom, som følge af indtagelse af hash og svampe. Landsretten idømmer 6 års fængsel, men Højesteret nedsætter til 5 år, da T ikke tidligere havde erfaringer med aggressiv adfærd efter indtagelse af rusmidler og desuden søgte at blive indlagt, da han var ved at komme i en tilstand af utilregnelighed. Under hensyn til disse særlige omstændigheder og T's unge alder og personlige forhold finder højesteret at straffen bør nedsættes.

Retten mener således, at der foreligger særlige omstændigheder selvom T ikke har tidligere erfaringer med psykiske abnormtilstande ved indtagelse af stoffer. Det oplyses ikke, hvad disse særlige omstændigheder, som begrunder straffeansvaret nærmere går ud på, men de må antages at være begrundet i den viden og tidligere erfaring T havde med stoffer.

Ved indtagelse af stoffer er det således ikke altid en betingelse for straf, at der foreligger særlige omstændigheder i form af gentagelsestilfælde ved tidligere erfaringer med en abnormtilstand. Her kan man argumentere for at den risiko, der er i forbindelse med selve indtagelsen af stoffet begrunder, at der er noget at bebrejde den pågældende og derfor kan det ikke udelukkes, at indtagelsen vil medføre, at der foreligger særlige omstændigheder også i første gangstilfælde.

Domstolene er dog ikke konsekvente i deres brug af § 16, stk. 1, 3. pkt., da der i praksis er forekommet lignende sager, men hvor udfaldet er blevet et andet.

¹¹⁷ Rustilstande og (u)tilregnelighed, s. 10

Ser vi på Retslægerådets Årsberetning fra 2003-2005, s. 151 nævnes her en sag hvor A efter at være indsat til afsoning, indtager store mængder amfetamin, hvorefter han udvikler en psyko-se med vrangforestillinger. I denne tilstand overfalder T en medindsat og en fængselsfunktionær. T dømmes til at være omfattet af den i § 16, stk. 1, 1. pkt. omhandlede personkreds, men da der ikke pålægges straf efter 3. pkt., har der ikke forelagt særlige omstændigheder, der talte herfor. Retslægerådet udtaler, at sagen, psykiatrisk set, svarer til den ovenfor refererede U.2000.2465, men forskellen på disse sagers udfald kan dog undre, da der i dette tilfælde ligeledes var tale om en psyko-se udløst af stoffer, samt at T havde misbrugt hash siden 16 års alderen og periodisk amfetamin og kokain. Dermed havde T viden og erfaring med stoffer, hvilket formodentlig var de omstændigheder, der gjorde, at der blev pålagt straf i U.2000.2465. Retslægerådet udtaler, at *"De forskellige afgørelser i de to sager kan eventuelt skyldes, at den sidstnævnte omhandlede drab, mens den her refererede "kun" omfatter vold."*

Årsberetningen fra 2006, s. 97ff. illustrer hvor vanskeligt det er at fastlægge anvendelsen af § 16. I den omtalte sag blev der idømt 4 måneders fængsel heraf to betinget dog med dissens for straffritagelse, da en dommer fandt, at der ikke forelå særlige omstændigheder. Retslægerådet udtaler herefter, at *"der retspsykiatrisk og måske også juridisk hersker en vis usikkerhed om anvendelsesområdet og fortolkningen af straffelovens § 16, stk. 1, 3. pkt."* og angiver desuden, at hvad angår euforiserende stoffer, så *"er vurderingen mere vanskelig, blandt andet fordi forbigeende sindssygdomslignede symptomer kan være en del af den normale rusvirkning, for eksempel ved indtagelse af kokain."*

3.1.4 Rustilstande og straffrihed i Norge

Som vi så i afsnit 2.5 er Norges § 45 en meget vidtgående ansvarsregel. Derfor har den også været udsat for meget kritik, da mange har svært ved at acceptere, at bevidstløse skal gøres ansvarlige for alvorlige forbrydelser, samt at det er en gammel og primitiv regel, der lægger afgørende vægt på resultatet af handlingen og ikke tiltaltes skyld.¹¹⁸

Andenæs har blandt flere fundet betænkeligheder ved denne regel. En ruspåvirket gerningsmand kan således findes skyldig i en forsætlig forbrydelse, som han ikke har haft forsæt til at begå og det eneste, der faktisk kan bebrejdes gerningsmanden er, at han har hensat sig i en beruset tilstand. I disse situationer er der efter Andenæs mening ikke længere forholdsmæssighed mellem skyld og straf.

Straffelovrådet udtaler, at loven næppe kan siges at have ført til stødende resultater i den tid den er blevet lagt til grund i praksis jf. NOU 1974:17 s. 69, 2. spalte.¹¹⁹ Bratholm er ikke enig heri. Han anfører, at det næppe kan være rigtigt og henviser til tre afgørelser:

Rt. 1963 s. 46, hvor T bliver dømt for manddrab og vold. På gerningstiden er T påvirket af alkohol og i en svær atypisk rus. Retten finder, at T var bevidstløs på grund af rus på gerningstiden, men strafferetlig ansvarlig for handlingerne jf. § 45, da rusen er selvforskyldt. Bestemmelsen omfatter efter sin ordlyd enhver bevidstløshed som er en følge af selvforskyldt rus og omfatter klart efter forarbejderne også den atypiske alkoholrus. T idømmes herefter 5 års fængsel.

Rt. 1967 s. 688, hvor T bliver dømt for manddrab og forsøg herpå. T var tidligere ustraffet og forbrydelserne virkede motivløse. De påsigtede handlinger var be-

¹¹⁸ Bratholm, s. 309

¹¹⁹ Straffeloven, kommentarutgave, s. 371f.

gået efter indtagelse af store mængder alkohol, der medførte en rus der var af patologisk eller atypisk karakter. Denne rus havde medført bevidstløshed hos T og han ansås herefter som omfattet af § 45, da rusen var selvforskyldt. T ankede sagen men denne blev afvist, da det ikke udelukker anvendelsen af § 45 at rusen har været atypisk. T idømmes 4 års fængsel.

Også i Rt. 1978 s. 1046 blev resultatet fængsel (8 år) for drab og forsøg herpå, da T var i en tilstand af bevidstløshed p.g.a. selvforskyldt rus. En af dommerne (mindretallet) angav dog, at forholdet måtte karakteriseres som så meningsløse og i så stærk strid med tiltaltes personlighed, at de kun kan forklares ved et fuldstændig psykisk sammenbrud og en bevidsthedsindsnævring som ligger tæt op af de tilstande der fører til straffrihed. De omstændigheder der førte til sammenbruddet gav ikke anledning til bebrejdelse mod tiltalte. Flertallet henviste derimod til den almindelige lovlydighed og retsbevidsthed som begrundelse for at idømme 8 års fængsel

På baggrund af omstændighederne i sagerne finder Bratholm det ikke rimeligt at idømme fængselsstraf. Under uheldige omstændigheder kan alkohol udløse en atypisk rus og her er det eneste, der kan bebrejdes gerningsmanden, at han ikke er afholdende, hvilket vil kunne rettes mod en stor del af befolkningen. Bestemmelsen bryder derfor med det grundlæggende skyldprincip, som strafferetten ellers bygger på. Lovens nuværende formulering kan derfor anses som en form for objektivt strafansvar for folk, der indtager alkohol under uheldige omstændigheder.¹²⁰

Efter dansk ret ville disse tilstande formentlig være henført under den i § 16, stk. 1, 1. pkt. omhandlede personkreds, da den atypiske rus anses som en sindssygdom eller en tilstand ligestillet hermed. Hovedreglen ville derfor være straffrihed. Afgørelsen af hvorvidt straf skulle pålægges jf. 3 pkt., måtte vurderes ud fra, om særlige omstændigheder taler herfor. I de anførte domme havde tiltalte ikke tidligere erfaringer med lignende tilstande, hvorfor dette taler for, at der ville ske frifindelse. Dog ser vi i dansk ret, at der pålægges strafansvar, selvom der ikke forlægger tidligere erfaringer jf. de i afsnit 2.4.3 refererede domme U.1978.754Ø og U.1978. 812H. Dette kan formentlig have noget med kriminalitetens art og grovhed at gøre, og det er altså ikke sikkert, at der i disse sager var blevet dømt straffrihed.

De situationer, hvor euforiserende stoffer fører til en psykose, der kan karakteriseres som bevidstløshed, blev drøftet af Særreaksjonsudvalget i NOU 1990:5 s. 59. Her udtaler de, at hvis tilstanden skyldes indtagelse af stoffer og ophører igen når stoffets virkning ophører, så er der tale om en bevidstløshed og forholdet vil være omfattet af § 45. Hvis symptomerne derimod ikke forsvinder efter forgiftningen, er forholdet omfattet af § 44, og der vil blive tale om straffrihed.

Randi Rosenqvist mener ikke, at det er logisk, som reglerne er formuleret nu og argumenterer for, at rusudløste psykoser ikke skal fritage for straf. Hun giver et eksempel. Hvis man tager stoffer for at blive "høj", men desværre får et "bad trip" og bliver psykotisk, vil man være strafferetlig ansvarlig, hvis man i tilstanden begår en kriminell handling. Hvis man derimod oplever en tilsvarende tilstand, hvor symptomerne desværre varer udover forgiftningen, vil man blive anset som utilregnelig og dermed straffri efter en strafbar handling. I begge tilfælde var rusen selvforskyldt og den pågældende vidste, at det var forkert at indtage stoffet.¹²¹

¹²⁰ Bratholm, s. 309f.

¹²¹ Strafferetlige aspekter, s. 7f.

Er det et rusmiddelmisbrug, der fører en misbruger ind i en psykose, så vil forholdet herefter blive anset som hørende under § 44. I dette tilfælde vil psykosen føre til straffrihed selvom den - som Andenæs anfører - aldrig har været så selvforskyldt, som det er tilfældet her.¹²² Her vil der formentlig, som vi ser det i Danmark, blive tale om straffrihed, også selvom den misbrugende er stærkt påvirket under kriminaliteten, da sindssygdommen jo vil være ved efter forgiftningen.

Kapitel 4

4.1 Vurdering

4.1.1 Utilregneligheden

I kapitel 1 afsnit 1.5 nævnes tre domme, hvor kriminaliteten er begået af sindssyge lovovertrædere, der blev vurderet til at være tilregnelige og derfor bliver pålagt straf. Dette giver anledning til flere overvejelser. Det virker ud fra omstændighederne rimeligt at pålægge straf, da de tiltalte ikke var for syge til at forsøge at snyde sig til en økonomisk gevinst. Derfor ville det være svært at forsvare at lade disse gå fri, da de netop har evne til at planlægge, drive forretning og foretage økonomiske dispositioner.

På den anden side vil sindssygdom medføre en ændret virkelighedsopfattelse, og det kan ikke udelukkes, at sygdommen har indvirket på deres handlinger, selvom domstolene ikke finder en sådan forbindelse for bevist. Hertil kommer, at det kan ende uheldigt, når en sindssyg skal afsone i et almindeligt fængsel.

Når man har svært ved at forsvare at lade disse lovovertrædere gå fri for straf, så synes jeg, at det er vigtigt at have for øje, at der godt nok kan blive tale om straffrihed, men at dette ikke udelukker en behandlingsdom. I langt de fleste tilfælde, vil tiltalte blive dømt til behandling, når de anses som straffri pga. sindssygdom og utilregnelighed. Straffriheden er således ikke ensbetydende med, at tiltalte vil være på fri fod igen umiddelbart efter domsafsigelse. Hertil kommer, som tidligere nævnt, at disse særforanstaltninger i visse tilfælde kan virke strengere end straf, hvis denne "kun" er i form af f.eks. bøde eller betinget, mens særforanstaltningen kan være i form af behandlingsdom eller mentalobservation.

I kap 3 afsnit 3.1.1 og 3.1.1.1 så vi henholdsvis Helweg's eksempel om vanetyven, der udvikler en sindssygdom, men som bliver ved med at stjæle og Andenæs' eksempel om den lettere sindssyge, der driver forretning, og som giver sig til at snyde i handlen. Disse illustrer dilemmaet og er et godt billede på, at vi i visse situationer har svært ved at forsvare at lade den sindssyge gå fri for straf.

Problemet er dog, at en sammenhæng mellem sindssygdommen og dennes handlinger aldrig helt kan udelukkes, og hvordan skal man kunne fastsætte og afgøre, hvornår en sindssygdom hører op og hvor normal tankegang begynder i det enkelte tilfælde? Selvom man i det konkrete tilfælde vil anse tilregnelighed og ansvarlighed som værende tilstede hos tiltalte på gerningstidspunktet, så kan man ikke være sikker på, at dette virkelig er tilfældet og her fejler kriteriet om utilregnelighed efter min mening. På baggrund af dette mener jeg, at det rigtigste og mest forsvarlige må være straffrihed for sindssyge - altså det psykiatriske kriterium, som vi ser det i Norge. Dette giver efter min mening, uanset om man er tilhænger af, at en sinds-

¹²² Andenæs, s. 316

sygdom vil ramme alle dele af psyken eller ej, størst sikkerhed for, at der bliver givet straffrihed i de tilfælde, hvor det er begrundet og i denne afvejning må dette argument veje tungest. Herved undgås usikre spekulationer om gerningsmanden var tilregnelig eller ej.

Det er desuden bemærkelsesværdigt, hvordan vi i strafferetten går ud fra princippet om, at vi hellere lader 10 skyldige gå fri end straffer én uskyldig og at tvivlen dermed kommer den tiltalte til gode. Når det gælder sindssyge lovovertrædere synes dette dog ikke at være tilfældet. I disse tilfælde straffer vi hellere end at være sikre på, at straffrihed sker i de tilfælde, hvor det er begrundet.

4.1.2 Lovgivningens egnethed i forhold til sindssygelige rustilstande

Igennem denne fremstilling har vi set, at det har været lovgivers intention at en abnorm tilstand udløst af andre rusmidler end alkohol, ligeledes skal være omfattet af § 16, stk. 1, 3. pkt., og dette giver ordlyden da også udtryk for. Reglen bærer dog præg af, at der ved tilblivelsen af denne har været fokus på de alkoholudløste tilfælde, og dette medfører, at den virker mindre egnet til håndtering af rusmiddeludløste sindssygdomme udløst af andet end alkohol.

Brugen af euforiserende stoffer adskiller sig på mange måder så meget fra alkohol, at jeg finder det problematisk, at vi lovgivningsmæssigt behandler disse tilfælde ens. Problemet er, at man ved indtagelse af euforiserende stoffer netop ønsker at opnå et bevidsthedsmæssigt skred, og dette vil således være en tilsigtet del af oplevelsen. Ved indtagelse af visse stoffer vil indtagelsen netop være karakteriseret ved, at skulle kunne fremkalde sindssygdomslignende oplevelser som led i selve rusen, og tilstanden er altså forventelig.

Dette er langt fra tilfældet ved indtagelse af alkohol. Her vil den abnorme sindssygelige tilstand derimod meget sjældent forekomme, og dermed kan man ikke betegne tilstanden som en forventelig del af det at drikke alkohol. I disse tilfælde ser jeg det som uforskyldt, at man kommer i denne tilstand af sindssygelighed, og derfor giver straffriheden god mening.

På baggrund af disse betragtninger er det efter min mening ikke længere velbegrundet, at vi behandler disse tilfælde ens. Som vi så det i afsnit 2.4.3 var det i forarbejderne til § 16 meningen, at særlige omstændigheder især skulle foreligge i gentagelsestilfælde. Dette var også tilfældet ved en psykose pga. andre rusmidler end alkohol. I disse tilfælde burde bedømmelsen være strengere, da det ikke er ønskeligt at gerningsmanden skal gå fri i førstegangstilfælde. Som vi så i afsnit 3.1.3.2, idømmes der i visse tilfælde straf på trods af, at tiltalte ikke har tidligere erfaringer med en abnorm sindssygelig indvirken på psyken, men her kan vi kun gætte på, hvad domstolene så lægger til grund som særlige omstændigheder. På baggrund af den illustrerede praksis, kan det undre, at lovgivningen ikke er formuleret på en måde, så den sigter bedre til at kunne regulere tilfælde som disse.

Efter min mening er der ved indtagelse af andre rusmidler end alkohol langt oftere grundlag for at bebrejde i førstegangstilfælde, end tilfældet vil være ved en psykose udløst af alkohol. Her vil de særlige omstændigheder for at pålægge straf allerede være tilstede ved indtagelsen, og derfor kræves ikke yderligere. Denne fortolkning af 3. pkt. vil dog være udvidende, hvilket kan virke uheldigt set i lyset af, at det er en undtagelsesbestemmelse, men det viser netop, at bestemmelsens nuværende formulering kan synes mindre egnet til sindssygelige tilstande udløst af andre rusmidler end alkohol og bedre egnet til de alkoholudløste psykoser.

På baggrund af dette kunne man overveje det fornuftige i at lave en selvstændig plads i lovgivningen til disse tilfælde, så vi dermed kunne få en konsekvent, ensartet retstilstand og større retssikkerhed på området.

4.1.3 Sindssygdом udløst af længerevarende misbrug

Det er nærliggende, at stille spørgsmålstegn ved den nuværende retlige behandling af en misbruger, der indtager rusmidler gentagne gange, og derved får længerevarende psykotiske symptomer. Som nævnt i afsnit 3.1.3.1 klarlagde U.2008.683¹²³ retstilstanden på området, men er denne holdbar?

Som tidligere nævnt vil en sindssyg lovovertræder, der dømmes straffri ofte ende i behandling, hvilken i visse tilfælde anses for lige så streng som straf – omend ikke værre. Gerningsmanden er altså ikke på fri fod, trods han dømmes straffri. Som nævnt er dette vigtigt at have med i vurderingen af, om vi kan forsvare at lade sindssyge personer være straffri. I disse tilfælde er der dog som nævnt i afsnit 2.1.1 ofte ikke noget behandlingsbehov udover afvænnning. Det vil sige, at vi ikke kan pålægge straf, men samtidig vil iværksættelse af behandlingsforanstaltninger være begrænset, da disse som nævnt kun kan anvendes, når det findes formålstjenstligt for at forebygge yderligere lovovertrædelser jf. § 68. Det er altså begrænset, hvad vi har af muligheder overfor disse lovovertrædere.

Hvis vi ser på nærværende sag, så blev de kriminelle handlinger begået d. 24. april 2006. Da T under hele fængselsopholdet ikke havde taget stoffer, angiver retslægerrådet allerede d. 20. oktober 2006, at han næppe er sindssyg længere. De psykotiske symptomer var altså aftaget, da han efter anholdelsen ikke længere havde et misbrug. Bortset fra en mindre tvivl, er det opfattelsen, at sindssygdommen på dette tidspunkt var helt væk. T blev dog alligevel dømt til anbringelse på psykiatrisk hospital for sindslidende, da man er bange for tilbagefald. 1. september 2011, ophæves anbringelsesdommen. Vi har ikke andre sanktionsmuligheder, og i dette tilfælde virker det efter min mening meget uheldigt.

I sagen gik T fra at være idømt 16 års fængsel for drab og forsøg herpå, til at blive straffri. Dette er endnu en god illustration af, at der, i hvert fald indtil nu, har været en vis usikkerhed omkring anvendelsesområdet for § 16. Denne ændring af dommen vil dog krænke den almindelige retsfølelse hos befolkningen, og når vi ser på vore begrundelser for, hvorfor vi ikke straffer sindssyge, kan denne retstilstand virke urimelig.

To modstående hensyn gør sig således gældende, nemlig at vi gerne vil frifinde den sindssyge lovovertræder, men samtidig pålægge straf når særlige omstændigheder taler herfor, altså især gentagelsestilfælde, hvor tilstanden anses som selvforskyldt.

Den sindssyge er oftest offer for en sygdom, han ikke selv er skyld i. Den, der indlader sig på rusmidler (her gentagne gange), er selv skyld i sin sindssygdom, og det er akkurat denne bebrejdelse, der begrunder straffeansvaret. Hos en misbruger er der, efter min mening, netop noget at bebrejde og som Andenæs anfører, så har en sindssygdom aldrig været så selvforskyldt, som den er hos en misbruger.

I nærværende dom er det påfaldende, at selvom den sindssygelige tilstand vil kunne tilskrives brugen af stoffer, og at T selv er skyld i sindssygdommen, samt at T er meget påvirket af rusmidler på gerningstiden, så vil der blive tale om en generel straffrihed, da tilstanden skal være forbigående, før straf kan pålægges.

¹²³ For referat af dommen se afsnit 2.4.2.

Det er bemærkelsesværdigt, at vi i lovgivningen ikke har taget højde for disse tilfælde på en måde, så domstolene har en mulighed for at straffe denne persongruppe, ligesom det er muligt at straffe andre selvforskyldte sindssygelige tilstande.

Omvendt kan man argumentere for, at T's sindssyge netop ikke er forbigående, og derfor skal han ikke straffes, da sindssygdommen forsætter udover forgiftningen. Som nævnt forsvandt symptomerne på sindssygdom dog efter kun 6 måneder, da T stoppede sit misbrug.

Da vi ikke kan pege på netop den indtagelse, der er skyld i sindssygdommen, ender T ud som straffri, dog med behandlingsdom som bliver ophævet efter 3 år, i stedet for idømmelse af 16 års fængsel for manddrab og forsøg herpå. Lovgivningen kan således få et uheldigt udfald i disse situationer, og det virker ikke til, at konsekvenserne er gennemtænkt ved tilblivelsen af § 16. Den nuværende lovgivning bevirker således, at der i disse tilfælde vil blive tale om en generel straffrihed, hvilket efter min mening er betænkeligt. Det virker til, at vi i lovgivningen mangler en undtagelsesbestemmelse, som giver domstolene en mulighed for at fravige dette. Baggrunden for reglen i 3. pkt. er netop jf. afsnit 2.1.1, at man vil bebrejde indtagelsen, da man kender risikoen for en psykotisk tilstand. Ved en misbruger vil der efter min mening netop være noget at bebrejde, hvorfor den generelle straffrihed er bekymrende.

4.1.4 Dansk retstilstand sammenholdt med norsk

Ved afgørelsen af kriminalitet begået i en sindssygelig rus har domstolene i Danmark en mulighed for at pålægge straf, hvis de finder, at særlige omstændigheder taler herfor. I Norge forholder det sig anderledes. Her skal domstolene pålægge straf, hvis rusen kan anses som selvforskyldt.

Fordelen ved den vidtgående ansvarsregel, man har i Norge, er, at den er nem at anvende, meget konsekvent, og den skaber derfor ikke tvivl omkring retstilstanden på området. Den vil omvendt i visse tilfælde virke urimelig og få uheldige udfald, da straf skal pålægges, så snart rusen kan anses som selvforskyldt. Især i tilfælde, hvor den atypiske rus er udløst af større mængder alkohol, kan bestemmelsen virke streng og til tider urimelig jf. de i afsnit 2.5 nævnte norske domme. Rusen var i disse tilfælde selvforskyldt, og dette afgrænser straffriheden uden mulighed for undtagelser. Da det ikke er forventeligt at komme i en sådan abnormtilstand ved indtagelse af alkohol, kan man godt forstå, at bestemmelsen har medført megen kritik. Her burde der efter min mening være en mulighed for domstolene til at dømme straffrihed, netop fordi det eneste, der kan bebrejdes, er, at tiltalte har drukket alkohol. Det er efter min mening betænkeligt, at der ikke efterlades domstolene en mulighed for at afvige dette "objektive" ansvar. I denne situation adskiller den norske retstilstand sig da også fra den danske, da udgangspunktet i Danmark er, at straf i forbindelse med alkoholudløst sindssygdom kun pålægges, hvis der foreligger særlige omstændigheder – oftest i form af gentagelsestilfælde.

Ifølge norsk ret er det uden betydning hvilket rusmiddel, der er brugt, og hvordan dette er indtaget. Derfor synes jeg, at den i forhold til den danske retstilstand, er bedre egnet til de typer af rus, der udløses af andet end alkohol. Her er den meget klar og konsekvent, og vi skal ikke til at antage, at der ved indtagelse af stoffer må foreligge sådanne særlige omstændigheder, at vi straffer i førstegangstilfælde. Denne retstilstand skaber en større klarhed for retstilstanden, samt hvad konsekvensen er for forbrydelser begået i en abnorm sindssygelig tilstand forårsaget af andre rusmidler end alkohol.

I forhold til den kriminelle stofmisbruger, der i gerningstiden er i en atypisk, abnorm rus, og hvor sindssygdommen skyldes det længerevarende misbrug, er udfaldet det samme som i Danmark – han er straffri. Dette synes i den norske ret kun mere uforståeligt end i den danske. I Norge er det altafgørende, om rusen er selvforskyldt, og dette kan kun siges at være tilfældet her. Retstilstanden er altså streng og ufravigelig i tilfælde af rusmiddelindtagelse, men den sindssyge misbruger, der indtager rusmidler, er til gengæld straffri.

Kapitel 5

5.1 Konklusion

Kravet om utilregnelighed hos gerningsmanden udspringer af, at vi i dansk ret ikke i alle tilfælde vil betragte en sindssyg person som utilregnelig. Loven bygger på den opfattelse, at en sindssyg person i visse tilfælde kan besidde evnen til at handle fornuftsmæssigt og dermed være tilregnelig. Er dette tilfældet, vil der trods sindssygdommen være grundlag for at rette en bebrejdelse mod gerningsmanden og kravet om utilregnelighed bliver således afgørende for straffriheden. Efter norsk ret er det derimod tilstrækkeligt for straffrihed, at konstatere tilstedeværelsen af en sindssygdom hos tiltalte på gerningstiden. Denne retstilstand bygger på den betragtning, at man aldrig kan udelukke, at en sindssyg persons handlinger er et udslag af sindssygdommen og dette argument vejer tungest ved afgørelsen af straffriheden. Uanset diskussionen omkring dette, så sikrer Norges løsning på problemstillingen bedst, at der sker straffrihed i de tilfælde, hvor det er begrundet.

Når vi i § 16, stk. 1, 3. pkt. forbeholder os retten til at straffe, er det på baggrund af, at rustilstande oftest vil kunne anses som selvforskyldt, og en forbigående sindssygdom udløst af rusmidler vil herefter være selvpåført. Derfor findes det ønskeligt, at domstolene har mulighed for at fravige udgangspunktet om straffrihed.

I denne situation stilles intet krav om tilregnelighed, før straf kan pålægges, og der åbnes således mulighed for at straffe en gerningsmand, der på gerningstiden var både sindssyg og utilregnelig. Denne fravigelse retfærdiggøres ved, at det er et krav for anvendelsen af bestemmelsen, at særlige omstændigheder skal tale for straf. Disse vil særligt foreligge i gentagelsestilfælde, hvor tiltalte således har erfaring med en abnorm, sindssygelig indvirken på psyken efter indtagelse af alkohol eller andre rusmidler. Hertil kommer, at tilstanden skal være forbigående, hvilket vil sige, at den er akut opstået og hastigt forløbende. Heri ligger, at der skal kunne peges på netop den indtagelse, som er skyld i sindssygdommen.

Særbestemmelsens forarbejder og ordlyd angiver, at også andre rustilstande end den alkohol udløste, er omfattet i dennes anvendelsesområde. Praksis viser i overensstemmelse hermed, at også andre atypiske forbigående sindssygdomme udløst af alkohol eller stoffer end den patologiske rus, kan bringe 3. pkt. i anvendelse.

Ved bestemmelsens tilblivelse er der således tænkt på og taget højde for de tilfælde, hvor euforiserende stoffer er skyld i sindssygdommen. Der har dog her været fokus på de alkoholudløste tilfælde, og dette bærer bestemmelsen præg af. Indtagelsen af hhv. alkohol og euforiserende stoffer adskiller sig dog på så mange måder, da det i sidstnævnte tilfælde f.eks. vil være en del af den tilsigtede oplevelse, at der sker et bevidsthedsmæssigt skred. Dette giver sig udslag i, at bestemmelsen virker mindre egnet til at håndtere disse situationer.

Resultatet af dette bliver, at der ved sindssygdom udløst af euforiserende stoffer, i visse tilfælde, vil blive tale om straf i førstegangstilfælde, da omstændighederne omkring indtagelsen, i sig selv langt oftere bevirker, at særlige omstændigheder taler for straf. Det ville være ønskeligt med en bestemmelse, der sigter mere målrettet til at regulere disse tilfælde, så vi kunne få en mere ensartet og konsekvent retstilstand.

I Norge har de en mere vidtgående ansvarsregel end vores. Denne bevirker netop mere sikkerhed på området og en mere konsekvent og ensartet praksis. Samtidig har den dog været genstand for meget kritik, da dens vidtgående karakter gør, at visse situationer ender uheldigt ud i praksis. Her er det afgørende alene, om rusen kan anses som selvforskyldt. Kan den det, skal domstolene pålægge straf.

I tilfælde hvor et længerevarende misbrug er skyld i en sindssygdom, og der begås en kriminel handling, vil der blive tale om straffrihed. Dette er uafhængigt af, om den pågældende var påvirket på gerningstiden. Dette kan undre, da sindssygdommen netop skyldes rusmidler og da tiltalte er påvirket på gerningstidspunktet, samt at tilstanden tillige vil kunne bebrejdes den pågældende, da den er selvforskyldt. På baggrund af dette sammenholdt med baggrunden for, hvorfor vi netop straffer visse sindssyge persongrupper og ikke andre, virker den generelle straffrihed, uden mulighed for undtagelser, betænkelig, og vil i visse tilfælde få et uheldigt udfald jf. U.2008.683.

Det virker ikke til, at den nuværende lovgivning har taget højde for de konsekvenser denne generelle straffrihed kan få, og der burde gives domstolene en mulighed for, at fravige denne.

Litteraturliste

Bøger

Brydensholt, Hans Henrik	Hans Henrik Brydensholt, Narkotika og straf, 1971
Greve, Vagn,	Vagn Greve, Straffene, 2.udgave, 2002
Hurwitz, Stephan	Stephan Hurwitz, Den danske Kriminalret, almindelig del, 4. udgave ved Knud Waaben, København 1971
Helweg, Hjalmar	Hjalmar Helweg, Den retslige Psykiatri i kort omrids, 1939
Lund, Preben	Preben Lund, Sindssyg i gerningsøjeblikket, 2011
Mors, Kragh-Sørensen og Parnas	

Ole Mors, Per Kragh-Sørensen og Josef Parnas, Klinisk Psykiatri, 3. Udgave, 2009

- Kaldet "Klinisk psykiatri"

Nielsen, Gorm Toftegaard

Gorm Toftegaard Nielsen, Strafferet 1, ansvaret, 3. udgave 2008

- Kaldet "Ansvaret"

Nielsen, Gorm Toftegaard

Gorm Toftegaard Nielsen, Strafferettens almindelige del 2, 2000

- Kaldet "Almindelig del"

Kramp, Lunn og Waaben

Peter Kramp, Villars Lunn og Knud Waaben, Retspsykiatri, 1. udgave 1996

Waaben, Knud

Knud Waaben, Retspsykiatri og strafferet i historiens lys, 1997

- Kaldet "Historiens lys"

Waaben, Knud

Knud Waaben, Utilregnelighed og særbehandling, 1968,

- Kaldet "Utilregnelighed"

Waaben, Knud

Knud Waaben, strafferettens almindelige del 2, sanktionslæren, 5. udgave, 2001

- Kaldet "Almindelig del 2"

Kommenteret straffelov

Kommenteret straffelov, Almindelig del, 9. omarbejdede udgave, 2009

Love - hentet online fra www.retsinformation.dk

- Straffeloven
- Retsplejeloven
- Psykiatriloven

Betænkninger

- Bet. nr. 667/1972 om de strafferetlige særforanstaltninger

Retslægerådet Årsberetninger (RÅ) fra hhv. år:

Hentet online fra www.retslaegeraadet.dk

- 1992
- 1995
- 2000
- 2003-2005
- 2006

Domme

Ugeskrift for Retsvæsen – hentet online fra www.thomson.dk

- 1966.460V
- 1971.560Ø
- 1972.676Ø
- 1975.468Ø
- 1977.617Ø
- 1978.754Ø
- 1978.812H
- 1979.712H
- 1985.615H
- 2000.2465H
- 2005.199H
- U.2008.683/2H (TfK2008.206)

Tidsskrift for Kriminalret

- 2008.265V
- 2010.194/2

Artikler

- Rustilstande og (u)tilregnelighed af Peter Gottlieb, Poul Dahl Jensen, Mette Brandt-Christensen og Peter Kramp, Tidsskriftet Juristen, nr. 6, juli 2008
 - Der henvises til sidetal i artiklen, ikke sidetal i Juristen
- At være eller ikke være – sindssyg, Politiken 19. Juli, 2003
- Sindssygdomsbegrebet i straffelov og psykiatrilov af Mette Brandt-Christensen, Ugeskrift for læger, 2010

Litteratur hentet online fra nettet

- Dansk Psykiatrisk Selskab 1908-2008 - *en antologi, især om de sidste 25 år*
 - http://www.dpsnet.dk/fileadmin/user_upload/menu/aarsmoeder/Haefte_100aars_jubilaeum.pdf
- Retslægerådet 1909 – 2009, retslægerådets jubilæumsskrift 1909 – 2009
 - www.retslaegeraadet.dk
 - Kaldes "Retslægerådet"

Norsk litteratur

Bøger mv.

- Andenæs, Johannes
Johannes Andenæs, Alminnelig strafferett, 5. utgave, 2004
- Bratholm, Anders
Anders Bratholm, Strafferett og samfunn, alminnelig del, 1980, universitetsforlaget
- Eitinger og Retterstøl
Leo Eitinger og Nils Retterstøl, Rettspsykiatri, 4. utgave, 1990
- Kringlen, Einar
Einar Kringlen, Psykiatri, 9. utgave, 2008
- Straffeloven, kommentarutgave,
2. Utg., 2003, red. Magnus Matningsdal og Anders Bratholm
- Almindelig borgerlig Straffelov (Straffeloven)
Hentet online på:
<http://www.lovdato.no/all/hl-19020522-010.html>
- Rosenqvist, Randi
Randi Rosenqvist, Lov og Rett, 2003, s. 496-505, strafferettslige aspekter ved påvirkning, bevisstløshet og psykose fremkaldt av medikamenter og andre kjemiske stoff. Konsekvenser for utilregnelighetsregelen
- Kaldet "Strafferettslige aspekter"

Offentlige utredninger

- NOU 1974:17
- NOU 1990:5
- NOU 2002:4

Afgørelser fra Norsk Retstidende (Rt.)

- hentet online på www.lovdato.no
- 1963, s. 46
 - 1967, s. 688
 - 1978, s. 1046